

**Prilog za model
Nacionalne strategije
za suzbijanje nasilja
u Srbiji**

**Inicijativa
mladih
za ljudska
prava**

INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA se na različite načine već 11 godina bavi fenomenom nasilja u Srbiji, uzrocima i posledicama nasilnog ponašanja, analizom rada ekstremističkih grupa koje promovišu nasilničko ponašanje, edukacijom mladih u svrhu prevencije nasilja i slično.

KROZ SVOJ RAD Inicijativa je vršila monitoring rada institucija čija je nadležnost suzbijanje nasilja – rad Vlade i ministarstava, pravosuđa, policije i obrazovnog sistema. Opšti zaključak je da ne postoji sistemska i strateška borba za rešavanje ovog problema, kao i da se pojedinačnim naporima institucija i nevladinih organizacija ne može postići ozbiljan rezultat.

KAO POČETNU POZICIJU za sistemski rad na suzbijanju nivoa nasilja u Srbiji, Inicijativa predlaže usvajanje Nacionalne strategije za suzbijanje nasilja. Inicijativa izražava uverenje da je Strategija kao krovni dokument jedini način da se sve politike i aktivnosti koje različiti akteri sprovode na ovom polju sinhronizuju u cilju postizanja boljeg rezultata, kao i jasnog određivanja obaveza i odgovornosti. Usvajanje Strategije od strane Vlade Republike Srbije poslalo bi snažnu političku poruku da je suzbijanje nasilja u Srbiji u samom vrhu prioriteta državne politike.

INICIJATIVA VERUJE da izrada ovakvog dokumenta zahteva partnerski odnos državnih institucija i civilnog sektora, i u tom cilju čini prvi korak otpočinjanjem konsultacija o modelu Nacionalne strategije za suzbijanje nasilja.

U NASTAVKU se nalaze predlozi teksta za dva poglavlja koja bi Strategija morala da sadrži: (1) nasilje među mladima; i (2) rodno zasnovano nasilje; koje su izradili Saša Gajin i Danijela Ranković. Definisanje ostalih poglavlja, odnosno prioriternih tema, kao i izrada konačnog teksta Strategije treba da bude rezultat zajedničke inicijative i napora relevantnih državnih institucija i organizacija civilnog društva.

Sadržaj

Strategija suzbijanja i prevencije nasilja među mladima	6
1 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija vršnjačkog nasilja	6
2 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija nasilja u porodici	7
3 Strateški cilj: Suočavanje sa stereotipnim ulogama dečaka i mladića	8
4 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija nasilja u školama	9
5 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija nasilja iz mržnje	9
Rodno zasnovano nasilje nad mladim osobama i među mladim osobama	11
a. Fizičko nasilje	11
Fizičko nasilje u privatnoj sferi	11
Fizičko nasilje u javnoj sferi	12
b. Psihičko nasilje	12
c. Seksualno nasilje	12
Seksualno nasilje u privatnoj sferi	13
Seksualno nasilje u javnoj sferi	13
d. Ekonomsko nasilje	14
Ekonomsko nasilje u privatnoj sferi	14
Ekonomsko nasilje u javnoj sferi	14
Prisustvo rodno zasnovanog nasilja u životima mladih	15
Nasilje nad ženama	17
Porodično-pravna zaštita od nasilja	18
Krivično-pravna zaštita	18
Usluge podrške ženama žrtvama nasilja	18
Femicid	19
Seksualno nasilje nad ženama i devojkama	19
Višestruko marginalizovane grupe mladih žena	20
Romkinje	20
Mlade žene sa invaliditetom	22
LGBT osobe	22
Preventivne mere za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja	24
Uloga obrazovanja u prevenciji rodno zasnovanog nasilja među mladima	25
Strateške mere za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja nad mladim osobama i među mladim osobama	26

Strategija suzbijanja i prevencije nasilja među mladima

I Strateška oblast

Suzbijanje i prevencija nasilja među mladima obuhvata sve aspekte ovog problema, i to u odnosu na oblasti njihovog ličnog i porodičnog života, kao i u odnosu na njihova lična svojstva. U tom smislu, posebna pažnja se posvećuje vršnjačkom nasilju, zatim nasilju u porodici, nasilju u školi, kao i nasilju koje se prema mladima vrši na osnovu njihove rase, odnosno boje kože, rodnoeg identiteta, seksualne opredeljenosti, invaliditeta ili drugog ličnog svojstva.

Uz ovaj tekst biće priložen i poseban tekst koji se dodatno bavi problemima rodno zasnovanog nasilja. Nasilje pak koje se vezuje za učesnike sportskih priredbi, iako u njemu po pravilu učestvuju mladi ljudi, trebalo bi obraditi u strateškom dokumentu koji pruža jedinstven odgovor na ovaj poseban problem.

II Opšti strateški cilj

Opšti strateški cilj jeste kontinuirano snižavanje nivoa nasilja među mladima u društvu. Sa druge strane posmatrano, ovaj opšti cilj podrazumeva niz aktivnosti usmerenih na sprečavanje nasilja među mladima, a na prvom mestu sprečavanje širenja nasilja među njima u odnosu na postojeći nivo.

Postojeći pak nivo nasilja među mladima u Srbiji izuzetno je visok i pokazuje tendenciju rasta. U odnosu na opšte definisani strateški cilj potrebno je međutim razumeti da svaki oblik nasilja među mladima može sa uspehom da se analizira samo ako se posmatra u svom konkretnom društvenom kontekstu. Dakle, od apstraktnog odgovora na apstraktno posmatran problem nasilja među mladima nije moguće očekivati nikakav konkretan rezultat.

Iako sociološki posmatrano pojedini oblici nasilja među mladima imaju zajedničke osnovne karakteristike, kao i zajedničke uzroke, svaki od njih pojedinačno zaslužuje posebnu pravno-političku pažnju, naročito u procesu pronalaženja osobenog skupa aktivnosti i mera pomoću kojih se na njih može odgovoriti.

Uz to, a s obzirom na činjenicu da se opšti strateški cilj odnosi na mlade kao beneficijare prava i sloboda, neophodno je i potrebno obezbediti mogućnost aktiviranja i primene demokratskih participativnih mehanizama koji bi upravo mlade i njihove organizacije uključili u pronalaženje odgovora na probleme sa kojima se oni svakodnevno suočavaju. U tom smislu se uspeh u primeni predloženih posebnih aktivnosti i mera u suzbijanju i prevenciji nasilja među mladima može meriti i stepenom njihove uključenosti u procesu definisanja i primene ovih aktivnosti i mera.

III Posebni strateški ciljevi sa planiranim aktivnostima, odnosno merama za njihovo ostvarenje, nosiocima aktivnosti, saradnicima i rokovima realizacije

1 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija vršnjačkog nasilja

Vršnjačko nasilje, u školi ili u delu naselja u kojem se živi, predstavlja jedan od najčešćih oblika nasilja među mladima. Međutim, iako se radi o posebnom obliku nasilja, vršnjačko nasilje među mladima u svakom posebnom slučaju zadobija posebne karakteristike.

U tom smislu, slučajevi vršnjačkog nasilja uvek predstavljaju jedinstvenu kombinaciju napada na fizički integritet koji rezultiraju fizičkim povređivanjem, omalovažavanjem ili oduzimanjem stvari, zatim pretnji i drugih oblika psihičkog uznemiravanja, odnosno zlostavljanja, uključujući i seksualno, koje se vrši sporadično ili redovno ili čak trajno, i to u realnom, materijalnom svetu, ali takođe i u virtuelnom svetu, najčešće korišćenjem društvenih mreža na internetu.

Što se motiva za vršenje nasilja tiče, on se obično vezuje za neko od ličnih svojstava žrtve napada, te se na taj način može razumeti i kao poseban oblik diskriminativnog postupanja. Tako, žrtve nasilja u našoj zemlji obično postaju pripadnici romske ili druge manjinske nacionalne zajednice, devojčice, odnosno devojke, mladi koji pripadaju grupi seksualnih manjina, mladi sa invaliditetom i druge kategorije.

a. Aktivnosti, odnosno mere

Aktivnosti, odnosno mere usmerene na suzbijanje i prevenciju vršnjačkog nasilja jesu:

- Trajno, sistematsko i multidisciplinarno analiziranje problema vršnjačkog nasilja u svim njegovim aspektima i oblicima, sa posebnim naglaskom na prikupljanje empirijskih podataka;
- Trajno i sistematsko razvijanje svesti o ljudskim pravima u društvu, a posebno o neophodnosti poštovanja dostojanstva ličnosti i fizičkog i psihičkog integriteta, kao i razvijanje duha tolerancije, multikulturalnosti i lepog vaspitanja među mladima;
- Dosledno sprovođenje pravnih propisa koji se odnose na utvrđivanje odgovornosti za vršnjačko nasilje, a posebno antidiskriminacionih i kaznenih propisa sa preventivnim i represivnim dejstvom;
- Stvaranje mreže organa i tela koja bi mogla efektivno da prate realizaciju strateškog cilja i da o tome redovno izveštavaju javnost, i to na horizontalnom i vertikalnom nivou organizovanja javne vlasti;

- Obezbeđivanje materijalnih preduslova za sprovođenje prethodno navedenih aktivnosti, odnosno mera.

b. Nosioци

Na realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera angažovani su organi javne vlasti u čiju nadležnost ulaze poslovi koji se odnose na položaj mladih, i to:

- Ministarstvo nadležno za brigu o mladima;
- Ministarstvo nadležno za poslove obrazovanja;
- Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa;
- Ministarstvo nadležno za finansije;
- Ministarstvo nadležno za lokalnu samoupravu
- Javno tužilaštvo;
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti;

c. Saradnici

Dve grupe organizacija imaju ulogu saradnika u realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera, i to oni koji ulaze u krug organa javne vlasti, kao i organizacije civilnog društva.

Krug organa javne vlasti uključuje školske ustanove (osnovne i srednje škole), jedinice lokalne samouprave (opštine i gradove), ministarstvo nadležno za policiju (policijske uprave), kao i naučno-istraživačke ustanove (instituti, zavodi i sl.).

Krug organizacija civilnog društva uključuje organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i razvijanjem demokratije, a posebno organizacije koje su specijalizovane za teme koje se odnose na decu i mlade, odnosno organizacije mladih, kao i organizacije koje se bave problemima nasilja u društvu.

d. Rokovi

Realizacija aktivnosti i sprovođenje mera usmerenih na suzbijanje i prevenciju vršnjačkog nasilja ima kontinuirani karakter i nije ograničeno posebnim rokom.

2 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija nasilja u porodici

Iako je problem nasilja u porodici prevashodno povezan sa odnosom između bračnih ili vanbračnih partnera, ovaj problem nesumnjivo i direktno ugrožava fizički, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj deteta, odnosno mladog čoveka koji je član porodice u kojoj se vrši nasilje. Bez obzira na to da li je nasilje direktno usmereno na dete, ili je dete prisutno u toku izvršenja nasilja, odnosno ima svest o tome da se vrši nasilje prema drugom članu porodice, kao i bez obzira na to da li se radi o fizičkom nasilju ili drugom obliku nasilja, posledice ovog akta neposredno se vezuju za dete, odnosno mladog čoveka.

Naučno-istraživačke studije potvrđuju da odrastanje u atmosferi porodičnog nasilja za dete, odnosno mladog čoveka veoma često predstavlja uzrok zdravstvenih i psiholoških smetnji koje ga prate u toku života, čak i onda kad oni sami nisu bili žrtve fizičkog ili drugog oblika nasilja.

Osim toga, problem porodičnog nasilja, baš kao i problem rodno zasnovanog nasilja, veoma često ostaje prikriven, van vidokruga onih koji nisu članovi

porodice. Ako se pak član porodice odluči da potraži pravnu i drugu zaštitu od nasilja koje trpi, on veoma često postaje žrtva dodatne viktimizacije koju proizvodi patrijarhalna kultura sa svojim ustaljenim obrascima ponašanja.

a. Aktivnosti, odnosno mere

Aktivnosti, odnosno mere usmerene na suzbijanje i prevenciju nasilja u porodici jesu:

- Trajno, sistematsko i multidisciplinarno analiziranje problema nasilja u porodici u svim njegovim oblicima, sa posebnim naglaskom na prikupljanje empirijskih podataka o deci i mladima za koje se ovaj problem vezuje;
- Trajno i sistematsko razvijanje svesti u društvu o tome da nasilje u porodici nije privatna stvar članova porodice, već težak oblik protivpravne povrede osnovnih ljudskih prava i sloboda, a pre svega dostojanstva i slobodnog razvoja ličnosti, fizičkog i psihičkog integriteta, kao i prava koja proizlaze iz jemstva zaštite privatnog i porodičnog života;
- Dosledno sprovođenje pravnih propisa koji se odnose na utvrđivanje odgovornosti za nasilje u porodici, i to krivičnopravnih i građanskopravnih;
- Obezbeđivanje dopunskih oblika zdravstvene zaštite i psiho-socijalne brige i podrške za decu i mlade koji su pretrpeli akt nasilja u porodici;
- Izrada i usvajanje sistemskog zakona koji bi definisao mehanizme sveobuhvatne pravne reakcije na nasilje u porodici i obezbedio međuresornu saradnju organa javne vlasti (policije, pravosuđa, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova i dr.), u sprečavanju i kažnjavanju akata nasilja u porodici;
- Obezbeđivanje prava na besplatnu pravnu pomoć deci i mladima koji su direktno ili indirektno pretrpeli nasilje u porodici i koji su pokrenuli ili se nalaze u postupku pravne zaštite od nasilja u porodici;
- Stvaranje mreže organa i tela koja bi mogla efektivno da prate realizaciju strateškog cilja i da o tome redovno izveštavaju javnost, i to na horizontalnom i vertikalnom nivou organizovanja javne vlasti;
- Obezbeđivanje materijalnih preduslova za sprovođenje prethodno navedenih aktivnosti, odnosno mera.

b. Nosioци

Na realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera angažovani su organi javne vlasti u čiju nadležnost ulaze poslovi koji se odnose na položaj mladih, i to:

- Ministarstvo nadležno za brigu o mladima;
- Ministarstvo nadležno za poslove obrazovanja;
- Ministarstvo nadležno za poslove zdravstvene zaštite;
- Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa;
- Ministarstvo nadležno za finansije;
- Ministarstvo nadležno za lokalnu samoupravu
- Javno tužilaštvo;
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti;

c. Saradnici

Dve grupe organizacija imaju ulogu saradnika u realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera, i to oni koji ulaze u krug organa javne vlasti, kao i organizacije civilnog društva.

Krug organa javne vlasti uključuje školske ustanove (osnovne i srednje škole), jedinice lokalne samouprave (opštine i gradove), ministarstvo nadležno za policiju (policijske uprave), kao i naučno-istraživačke ustanove (instituti, zavodi i sl.).

Krug organizacija civilnog društva uključuje organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i razvijanjem demokratije, a posebno organizacije koje su specijalizovane za teme koje se odnose na decu i mlade, odnosno organizacije mladih, kao i organizacije koje se bave problemima nasilja u porodici.

d. Rokovi

Realizacija aktivnosti i sprovođenje mera usmerenih na suzbijanje i prevenciju nasilja u porodici uglavnom ima kontinuirani karakter i nije ograničeno posebnim rokom.

Rok za izradu i usvajanje jedinstvenog zakona o sprečavanju i odgovornosti za akte nasilja u porodici je godinu dana od dana usvajanja ove strategije. Rok za obezbeđivanje prava na besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja u porodici vezan je za usvajanje zakona kojim se uređuje besplatna pravna pomoć.

3 Strateški cilj: Suočavanje sa stereotipnim ulogama dečaka i mladića

Analiza odnosa koji dečaci i mladići razvijaju prema aktima nasilja jeste od najvećeg značaja za prevenciju i suzbijanje problema nasilja među mladima. Iako se radi o veoma kompleksnom odnosu, u čijem istraživanju je potrebno primeniti interdisciplinarnu metodu, jedan od vidljivijih aspekata ovog odnosa vezuje se za stereotipne uloge koje se dečacima i mladićima pripisuju u određenom socijalnom kontekstu.

Tako, pokušaj dečaka i mladića da žive u skladu sa stereotipnom ulogom muškarca, veoma često implicira i projekciju bezkompromisnog i čvrstog pojedinca koji je u odnosu prema drugim dečacima i mladićima prisiljen da pribegne nasilju da bi za sebe osigurao poziciju nadmoćnog ili dominantnog člana društva. U tom smislu, nasilje se sa stanovišta dečaka i mladića može razumeti kao sredstvo za obezbeđivanje društvene moći u školi, susedstvu i drugom ambijentu u kome oni svakodnevno žive.

Sa druge strane, dečaci i mladići koji su iz čitavog niza raznovrsnih razloga društveno i emocionalno frustrirani (život u siromaštvu ili u nefunkcionalnim porodicama, suočavanje sa aktima nasilja u porodici, i dr.), mogu lako pribeci asocijalnim oblicima ponašanja, kao što je konzumiranje alkohola i droga, ali i aktima nasilja, često u međusobnoj kombinaciji. Akt nasilja, sadržan u stereotipnoj ulozi muškarca, u ovom socijalnom kontekstu postaje oblik izražavanja osećanja besa i mržnje koja su se iz navedenih razloga već formirala kod dečaka i mladića.

a. Aktivnosti, odnosno mere

Aktivnosti, odnosno mere usmerene na suočavanje sa stereotipnim ulogama dečaka i mladića u društvu su:

- Trajno, sistematsko i multidisciplinarno analiziranje stereotipnih uloga u koje dečaci i mladići sebe uvlače, posebno u kontekstu realnih društvenih odnosa u kojima se oni razvijaju;
- Trajno i sistematsko razvijanje svesti u društvu o tome da muškost nužno ne rađa niti opravdava akt nasilja, te da se željeni položaj u društvenom okruženju, kao i izražavanje u odnosu prema drugima može efikasnije dostići, odnosno ostvariti drugim oblicima postupanja, bez pribegavanja nasilju;
- Trajno i sistematsko razvijanje inovativnih metoda suočavanja sa stereotipnim ulogama dečaka i mladića u školi i van nje, sa posebnim akcentom na razvijanje modela vršnjačke edukacije i diskusije o problemima sa kojima se oni suočavaju u toku svog odrastanja, kao i na obuku dečaka i mladića za mirno rešavanje konfliktnih situacija i sl.;
- Obezbeđivanje insitucionalnih i vaninstitucionalnih oblika psiho-socijalne brige i podrške za dečake i mladiće koji su počinili ili pretrpeli akt vršnjačkog nasilja, u okviru škole ili organizacije mladih;
- Stvaranje mreže organa i tela koja bi mogla efektivno da prate realizaciju strateškog cilja i da o tome redovno izveštavaju javnost, i to na horizontalnom i vertikalnom nivou organizovanja javne vlasti;
- Obezbeđivanje materijalnih preduslova za sprovođenje prethodno navedenih aktivnosti, odnosno mera.

b. Nosioци

Na realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera angažovani su organi javne vlasti u čiju nadležnost ulaze poslovi koji se odnose na položaj mladih, i to:

- Ministarstvo nadležno za brigu o mladima;
- Ministarstvo nadležno za poslove obrazovanja;
- Ministarstvo nadležno za poslove zdravstvene zaštite;
- Ministarstvo nadležno za finansije;

c. Saradnici

Dve grupe organizacija imaju ulogu saradnika u realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera, i to oni koji ulaze u krug organa javne vlasti, kao i organizacije civilnog društva.

Krug organa javne vlasti uključuje školske ustanove (osnovne i srednje škole), kao i naučno-istraživačke ustanove (instituti, zavodi i sl.).

Krug organizacija civilnog društva uključuje organizacije koje su specijalizovane za teme koje se odnose na decu i mlade, odnosno organizacije mladih, kao i organizacije koje se bave problemima nasilja među mladima.

d. Rokovi

Realizacija aktivnosti i sprovođenje mera usmerenih na suočavanje sa stereotipnim ulogama dečaka i mladića ima kontinuirani karakter i nije ograničeno posebnim rokom.

4 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija nasilja u školama

Kao svojevrsni mikrokosmos društvenog života, škola predstavlja arenu u kojoj redovno dolazi do čitavog niza posebnih oblika nasilja koji se između sebe razlikuju u pogledu intenziteta, uzroka, motiva, kao i počinioca i žrtava. Akti nasilja u školi mogu biti sporadični ili incidentni ili pak stalni. Takođe, akti zlostavljanja mogu biti verbalni (vređanje, omalovažavajuće postupanje, u realnom svetu ili putem interneta), ili fizički (udaranje, seksualno uznemiravanje i zlostavljanje, krađa i uništenje tuđih stvari), a njihove posledice mogu dovesti do emocionalne ili psihičke povrednosti žrtve, ili pak do njenog fizičkog povređivanja pa čak i smrti.

Ako se radi o nasilju u odnosu između samih đaka, ono se po pravilu oslanja na predstavu o inferiornosti žrtve koja se izgrađuje na temelju njenih ličnih svojstava, kao što je nacionalna i verska pripadnost, pol i rodni identitet, seksualna opredeljenost i dr. U tom smislu se nasilje u školi često vezuje za pojedine oblike diskriminatornog postupanja.

Takođe, nasilje u školama se obično vezuje za odnose između samih đaka. U prošlosti je nasilje nastavnika nad đacima predstavljalo problem sa kojim su se prosvetne vlasti uglavnom uspešno suočavale usvajanjem niza zakonskih i podzakonskih propisa. Međutim, u današnje vreme sve češće se daci odlučuju da akte nasilja usmere prema svojim nastavnicima.

a. Aktivnosti, odnosno mere

Aktivnosti, odnosno mere usmerene na suzbijanje i prevenciju nasilja u školama su:

- Trajno, sistematsko i multidisciplinarno analiziranje posebnih oblika nasilja u školama, u kontekstu realnih i specifičnih odnosa koji se u sreću u praksi, na čitavoj teritoriji zemlje;
- Trajno i sistematsko razvijanje svesti o ljudskim pravima među đacima, a posebno o neophodnosti poštovanja dostojanstva ličnosti i fizičkog i psihičkog integriteta, kao i razvijanje duha tolerancije, multikulturalnosti i lepog vaspitanja među mladima;
- Trajno i sistematsko razvijanje inovativnih metoda suočavanja sa problemom nasilja u školama, sa posebnim akcentom na razvijanje demokratskih modela diskusije o mogućim načinima sprečavanja i suzbijanja nasilja u okviru škole, kao i obučavanjem đaka za mirno rešavanje konfliktnih situacija;
- Obezbeđivanje psiho-socijalne brige i podrške za đake koji su počinili ili pretrpeli akt nasilja, i to u okviru škole;
- Razvijanje nove i inovativne pravne regulative sa antidiskriminacionim i kaznenim odredbama preventivnog i represivnog dejstva;
- Stvaranje mreže organa i tela koja bi mogla efektivno da prate realizaciju strateškog cilja i

da o tome redovno izveštavaju javnost, i to na horizontalnom i vertikalnom nivou organizovanja javne vlasti;

- Obezbeđivanje materijalnih preduslova za sprovođenje prethodno navedenih aktivnosti, odnosno mera.

b. Nosioци

Na realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera angažovani su organi javne vlasti u čiju nadležnost ulaze poslovi koji se odnose na položaj mladih, i to:

- Ministarstvo nadležno za brigu o mladima;
- Ministarstvo nadležno za poslove obrazovanja;
- Ministarstvo nadležno za poslove zdravstvene zaštite;
- Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa;
- Ministarstvo nadležno za finansije;
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti;

c. Saradnici

Dve grupe organizacija imaju ulogu saradnika u realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera, i to oni koji ulaze u krug organa javne vlasti, kao i organizacije civilnog društva.

Krug organa javne vlasti uključuje školske ustanove (osnovne i srednje škole), jedinice lokalne samouprave (opštine i gradove), ministarstvo nadležno za policiju (policijske uprave), kao i naučno-istraživačke ustanove (instituti, zavodi i sl.).

Krug organizacija civilnog društva uključuje organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i razvijanjem demokratije, a posebno organizacije koje su specijalizovane za teme koje se odnose na decu i mlade, odnosno organizacije mladih, kao i organizacije koje se bave problemima nasilja u društvu.

d. Rokovi

Realizacija aktivnosti i sprovođenje mera usmerenih na suzbijanje i prevenciju nasilja u školi uglavnom ima kontinuirani karakter i nije ograničeno posebnim rokom.

Rok za izradu i usvajanje nove i inovativne pravne regulative sa antidiskriminacionim i kaznenim odredbama preventivnog i represivnog dejstva je godinu dana od dana usvajanja ove strategije.

5 Strateški cilj: Suzbijanje i prevencija nasilja iz mržnje

Značajan broj akata nasilja u odnosu između mladih motivisan je mržnjom koja se razvija na osnovu pripadanja, odnosno nepripadanja određenoj grupi koja deli ista lična svojstva. Akti fizičkog i drugog nasilja prema pojedincima i grupama na osnovu njihove nacionalne i verske pripadnosti, pola, rodnog identiteta i seksualnog opredeljenja, socijalnog položaja i imovnog stanja, izgleda, zdravstvenog stanja i invaliditeta, kao i zbog pripadnosti pojedinim grupama, na primer navijača, samo su neki od manifestacionog oblika nasilja iz mržnje.

Samo u proteklih petnaestak godina u Srbiji, nebrojeno puta je ponovljen isti obrazac svodenja žrtve nasilja

na jedno njeno lično svojstvo, koje je za izvršioca akta predstavljalo isključivo i dovoljno opravdanje za počinjeno nasilje. Od premlaćivanja Roma, paljenja neformalnih romskih naselja na celoj teritoriji zemlje i ubistva Dragana Maksimovića zbog pretpostavljene pripadnosti Romskoj nacionalnoj manjini, ubistva trans-osobe, fizičkog izživljavanja nad pripadnicima LGBT populacije 2001, a zatim i obračuna sa policijom i demoliranja centra Beograda povodom održavanja Parade ponosa 2010. godine, preko paljenja džamija u Nišu i Beogradu 2004. godine i napada na zgrade ambasada stranih država 2008. godine, preko ubistva francuskog navijača 2010. godine, i premlaćivanja nemačkog državljanina 2014. godine u centru Beograda, do velikog broja drugih akata nasilja koji su učinjeni iz mržnje i to od strane mladih ljudi i uglavnom prema mladim ljudima, pokazuje se da je ovaj oblik nasilja veoma prisutan u srbijanskom društvu u periodu izlaska iz autoritarnog sistema.

e. Aktivnosti, odnosno mere

Aktivnosti, odnosno mere usmerene na suzbijanje i prevenciju nasilja iz mržnje su:

- Trajno, sistematsko i multidisciplinarno analiziranje posebnih vidova nasilja iz mržnje, u kontekstu realnih društvenih odnosa u okviru lokalne zajednice, na čitavoj teritoriji zemlje;
- Trajno i sistematsko razvijanje svesti o ljudskim pravima u javnosti, a posebno o neophodnosti poštovanja dostojanstva ličnosti i fizičkog i psihičkog integriteta, kao i razvijanje duha tolerancije, multikulturalnosti i lepog vaspitanja među mladima, i to, pre svega, od strane političara i državnih funkcionera, kao i drugih javnih ličnosti koje utiču na stvaranje vrednosnog sistema kod mladih (glumci, pevači, sportisti i sl.);
- Dosledno sprovođenje pravnih propisa koji se odnose na utvrđivanje odgovornosti za krivična dela čije je izvršenje bilo motivisano mržnjom prema pojedincima i grupama koji dele određeno lično svojstvo, kao i drugih antidiskriminacionih propisa sa preventivnim i represivnim dejstvom;
- Obezbeđivanje psiho-socijalne brige i podrške za mlade koji su počinili ili pretrpeli akt nasilja iz mržnje;
- Stvaranje mreže organa i tela koja bi mogla efektivno da prate realizaciju strateškog cilja i da o tome redovno izveštavaju javnost, i to na horizontalnom i vertikalnom nivou organizovanja javne vlasti;
- Obezbeđivanje materijalnih preduslova za sprovođenje prethodno navedenih aktivnosti, odnosno mera.

f. Nosioци

Na realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera angažovani su organi javne vlasti u čiju nadležnost ulaze poslovi koji se odnose na položaj mladih, i to:

- Vlada Republike Srbije
- Ministarstvo nadležno za brigu o mladima;
- Ministarstvo nadležno za poslove obrazovanja;
- Ministarstvo nadležno za poslove zdravstvene zaštite;
- Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa;
- Ministarstvo nadležno za finansije;
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti;
- Zaštitnik građana

g. Saradnici

Dve grupe organizacija imaju ulogu saradnika u realizaciji aktivnosti i sprovođenju mera, i to oni koji ulaze u krug organa javne vlasti, kao i organizacije civilnog društva.

Krug organa javne vlasti uključuje školske ustanove (osnovne i srednje škole), jedinice lokalne samouprave (opštine i gradove), ministarstvo nadležno za policiju (policijske uprave), kao i naučno-istraživačke ustanove (instituti, zavodi i sl.).

Krug organizacija civilnog društva uključuje organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava i razvijanjem demokratije, a posebno organizacije koje su specijalizovane za teme koje se odnose na decu i mlade, odnosno organizacije mladih, kao i organizacije koje se bave problemima nasilja u društvu.

h. Rokovi

Realizacija aktivnosti i sprovođenje mera usmerenih na suzbijanje i prevenciju nasilja iz mržnje ima kontinuirani karakter i nije ograničeno posebnim rokom.

Rodno zasnovano nasilje nad mladim osobama i među mladim osobama

1 Ideja „patrijarhata“ često se upotrebljava kao neka vrsta sinonima za mušku dominaciju. Generalno gledano, patrijarhat opisuje način na koji su rodne uloge i mogućnosti težile da podrede žene muškarcima. Patrijarhat podrazumeva prihvatanje fundamentalnih ideja o prirodi i vredno sti žena, njihovih uloga – uključujući heteroseksualne norme žene i majke – i njihovih mogućnosti, a te ideje obično pozivaju na rezonovanje u biološkim terminima. U *Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-based Violence Affecting Young*. Edited by Dennis van der Veur, Yael Ohana, Gavan Titley, Goran Buldioski, Council of Europe, 2007., str. 28, 29.)

2 Preliminarni izveštaj Istraživanja o rodno zasnovanom nasilju u školama u Srbiji, Dodatak 1: Vrste i definicije rodno zasnovanog nasilja, Istraživački tim Centra za studije roda i politike Fakulteta političkih nauka, 2014.

3 Član 35 Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)

4 Parlamentarna skupština Saveta Evrope (2002). *Nasilje nad ženama, preporuka 1582. usvojena 27. septembra 2002. godine.* (Domestic Violence against Women, Recommendation 1582. adopted 27 September, 2002)

Rodno zasnovano nasilje (RZN) jedan je od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i narušavanja ljudskog dostojanstva. Rodno zasnovano nasilje predstavlja globalni fenomen koji pogađa milione žena, ali muškaraca i dece bez obzira na njihov društveni status, kulturu, religiju, nacionalnost, fizičke i intelektualne sposobnosti, građanski položaj ili seksualnu orijentaciju.

Rodno zasnovano nasilje je svaki čin nasilja nad nekom osobom zbog njenog roda, pola ili seksualne orijentacije. U patrijarhalnom¹ društvu, u kome su različite uloge namenjene muškarcima i ženama, a uloge i osobine muškaraca privilegovane, žene i devojčice su češće i ozbiljnije pogođene različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja.²

Definicije rodno zasnovanog nasilja proširuju se na sve one oblike nasilja koji su povezani sa (a) društvenim očekivanjima i društvenim pozicijama zasnovanim na rodu i (b) nepoštovanjem društveno prihvaćene rodne uloge. Tako je rodno zasnovano nasilje sve više termin koji povezuje svaki čin nasilja koji potiče iz nekog oblika „patrijarhalne ideologije“, a koji, prema tome, mogu počinuti muškarci ili žene protiv muškaraca ili žena, da bi očuvali društvenu moć (heteroseksualnih) muškaraca.

Opis koji sledi može prikazati razvoj ove definicije: Rodno zasnovano nasilje je krovni termin za bilo kakvu štetu nanесenu protiv nečije volje, koja negativno utiče na fizičko ili psihičko zdravlje, razvoj i identitet te osobe, a predstavlja rezultat rodno uslovljenih nejednakosti u odnosima moći koje eksploatišu razlike između muškaraca i žena, razlike među muškarcima i razlike među ženama. Mada se ne odnosi isključivo na žene i devojke, one su u svim kulturama prvenstveno pogođene ovim nasiljem. Nasilje može biti fizičko, seksualno, psihičko ili ekonomsko. Među kategorije počinitelaca mogu spadati članovi porodice, članovi zajednice ili oni koji deluju u ime države i njenih institucija.

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (dalje u tekstu: Istanbulska konvencija) prepoznaje i sankcioniše kao vid rodno zasnovanog nasilja: nasilje nad ženama i nasilje u porodici, naglašavajući da rodno zasnovano nasilje nesrazmerno više pogađa žene, kao i da se događa u privatnoj sferi.

„Nasilje nad ženama“ označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, odnosno mogu da dovedu do, fizičke, seksualne, psihičke odnosno ekonomske povrede odnosno patnje za

žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu odnosno arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti odnosno u privatnom životu;

Ono što je karakteristično za rodno zasnovano nasilje jeste da se ono često događa u privatnoj sferi, međutim, to ne znači da ga treba tretirati kao privatnu stvar. Sprečavanje rodno zasnovanog nasilja i zaštita i pomoć žrtvama su u krajnjoj instanci odgovornost državnih vlasti, dok građansko društvo takođe ima veoma važnu ulogu u oblasti prevencije i zaštite od rodno zasnovanog nasilja.

Vrste rodno zasnovanog nasilja (RZN):

a. Fizičko nasilje

Fizičko nasilje podrazumeva svako namerno delo fizičkog nasilja nad drugim licem nezavisno od konteksta u kojem do njega dolazi.³

Rodno zasnovano nasilje u intimnim vezama, koje se često naziva i nasiljem u porodici, i dalje je zabrinjavajuća pojava u svim državama. *Prema Savetu Evrope, nasilje u porodici je glavni uzrok smrti i invaliditeta žena u dobi između 16 i 44 godina, a uzrok je većeg broja smrtnih i slučajeva obolevanja nego rak ili saobraćajne nesreće*⁴.

Termin „fizičko nasilje“ odnosi se na telesne povrede pretrpljene kao posledica primene direktne i nezakonite fizičke sile. On obuhvata takođe i nasilje koje za posledicu ima smrt žrtve.

U fizičko nasilje spada premlaćivanje, nanošenje opekotina, udarci nogom ili pesnicom, ujedanje, čupanje kose, sakaćenje, ubistvo, korišćenje predmeta ili oružja. Neke klasifikacije u kategoriju fizičkog nasilja uključuju i trgovinu ljudima i ropstvo, s obzirom da u početku često postoji prisila, a mlade žene i muškarci, usled svog ropskog položaja, postaju žrtve daljeg nasilja.

Fizičko nasilje u privatnoj sferi

Fizičko nasilje je čin kojim se pokušava naneti ili nanosi bol i/ili fizička povreda. Kao kod svih oblika nasilja, glavni cilj počinioca nije samo – ili ne mora uvek biti – nanošenje fizičkog bola, već ograničavanje nezavisnosti druge osobe. Takvo nasilje pokazuje razlike u odnosu društvene moći, a može biti usmereno na to da se putem prisile dođe do ispunjavanja određenih zahteva.

Fizičko nasilje u privatnoj sferi u velikoj meri pogađa mlade ljude. I prosta logika i međunarodne studije

pokazuju da prisustvo zlostavljanju jednog roditelja od strane drugog nanosi deci ozbiljnu psihičku štetu. Deca i mladi su žrtve porodičnog nasilja. Često i kada prisustvuju nasilju nad bračnim partnerom i sami budu povređeni, ponekad usled nesrećnog slučaja a ponekad zato što pokušaju da se umešaju. Mladi muškarci često čine krivična dela protiv nasilnog roditelja (obično je to otac) da bi zaštitili majku ili braću i sestru. Nasilnici redovno koriste decu kako bi se svetili majkama.⁵ Zapravo, za mnoge majke je osnovna motivacija za ostajanje u nasilnoj vezi to što nasilnik preti da će povrediti ili ubiti decu ako ona pokuša da ode.

5 Emocionalno zlostavljanje (zloupotreba) deteta obuhvata „razvojno neprikladne, nedovoljne ili nedosledne odnose sa detetom i uključuje: izlaganje zbujujućim ili traumatskim događajima i okolnostima (npr. porodičnom nasilju), upotrebu deteta za ispunjavanje psiholoških potreba pružaoca nege, aktivno „potkupljivanje“ deteta, kao i propuštanje da se unapređuje detetova socijalna adaptacija (uključujući izolaciju).“ (Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Glava III „Definicije zlostavljanja i zanemarivanja dece“, tačka 4. „Emocionalna zloupotreba“)

6 Istanbulska konvencija, član 3. - Definicije

7 A.-L.H. i trojica njegovih prijatelja napadnuti su u nedjelju, 11. jula 2004. oko 3.30 ujutro, na povratku sa žurke homoseksualaca koja je organizovana u Beogradu. Izašli su iz kluba, a na stotinu metara odatle su ih iznenada s leđa napala najmanje četiri huligana. Huligani su ih udarali palicama i motkama, vičući: „Hoćete žurku, pederi? Evo vam žurka!“ Svi su bili napadnuti, neki su ih udarali nogama dok su ga najmanje dvojica udarala motkama. Leva podlaktica mu je rasečena nepoznatim oštrim predmetom. Napadači su naneli L. sledeće teške telesne povrede: slomljen zub i prelom nosa, rasekotinu dužine 7-8 cm na levoj podlaktici, rasečenu donju usnu i podliva ispod očiju. (Svedočenje muškarca koji radi za NVO Novo doba/Duga iz Novog Sada, Srbija.)

8 Istanbulska konvencija, član 33. (Psihičko nasilje): „Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da namerno ponašanje, koje ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica prinudom, odnosno pretnjama bude inkriminisano.“

9 Istanbulska konvencija, član 36. (Seksualno nasilje, uključujući silovanje), stav 1. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da sledeći vidovi namernog ponašanja budu inkriminisani.

10 Definicije seksualnog zlostavljanja dece i incesta preuzete od udruženja Incest trauma centar, <http://bit.ly/ZYzR8D>

aspekt. Primeri psihološkog nasilja u partnerskom odnosu obuhvataju izražavanje ljubomore, omalovažavanje, vređanje, ignorisanje, korišćenje privilegija, psovke, ismevanje, podrugivanje, prigovaranje, pretnje i prinude (sa upotrebom ili bez upotrebe oruđa i oružja kojima se mogu izazvati telesne povrede), zastrašivanje, izolaciju, prezir, maltretiranje, okrivljavanje, manipulacije decom, verbalne napade, uhodjenje, proganjanje, ali ne isključuje i druge manifestacije.

Različiti oblici psihičkog nasilja javljaju se bez izuzetka i u privatnoj i u javnoj sferi.

c. Seksualno nasilje

Seksualno nasilje se odnosi na sve teže oblike nasilja, kao što je silovanje, pokušaj silovanja, silovanje na sastanku, silovanje u partnerskom odnosu, ali i na seksualno uznemiravanje, dobacivanje, neprimerene komentare seksualne prirode, dodirivanje, prikazivanje pornografije, ponižavajući seksualni odnos, incest, obljubu, podvođenje, prisilne trudnoće ili prisiljavanje na abortus.

Istanbulska konvencija zahteva da sledeći vidovi namernog ponašanja budu inkriminisani:⁹

- vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog, odnosno njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno predmeta;
- druge seksualne radnje sa licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka;
- navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka.

Pristanak mora da bude dobrovoljan i nastao kao ishod slobodne volje lica procenjene u kontekstu datih okolnosti.

Važno je naglasiti bitan aspekt ove vrste nasilja – da korišćenje seksualnosti kao terena za napad predstavlja samo još jedno sredstvo za povređivanje, i nije vezano za seksualnost bilo počinioca bilo žrtve.

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 16 ili 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju.

Incestom se smatra seksualno zlostavljanje deteta od strane odrasle osobe od poverenja koja je u poziciji moći i predstavlja autoritet za dete. Ovakva definicija incesta se razlikuje od one u zakonu, gde ovaj pojam podrazumeva seksualne odnose samo između bližih srodnika. To je sužena definicija kojom se „gradira“ trauma kod deteta jer se pravilno ne prepoznaje. Mnoga deca su zlostavljana od strane odraslih osoba koje uživaju njihovo poverenje a koje nisu srodnici (npr. sused, majčin partner, učitelj....).¹⁰

Seksualno nasilje je često pogrešno dovedeno u vezu sa ponašanjem žrtve (eksplicitno seksualno ponaša-

Fizičko nasilje se javlja i u intimnim vezama između mladih ljudi - parovi ne moraju da stanuju zajedno ili da imaju decu da bi se u vezi javilo fizičko nasilje. Kao što pokazuju gore navedeni podaci Saveta Evrope, žene stare svega 16 godina redovno gube život zbog nasilja u porodici; viđanje sa nekim može čak završiti smrću kada je žrtva u ranom tinejdžerskom dobu. Tada govorimo o pojavljivanju prvih znakova nasilja u intimnim vezama.

Prema Istanbulske konvenciji „Nasilje u porodici“ označava svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu odnosno između bivših odnosno sadašnjih supružnika odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac deli ili je delio domaćinstvo sa žrtvom;⁶

Fizičko nasilje u javnoj sferi

Rodno zasnovano nasilje u javnosti često se dovodi u vezu sa pretpostavkama i očekivanjima koja se tiču rodni uloga. Može doći do verbalnog zlostavljanja, pogrdnih reči, pretnji i napada, a obično LGBT (Lezbejke, gej osobe, biseksualne i transrodne osobe) ili oni za koje se smatra da su homoseksualci, lezbejke ili „drugačiji“ mogu postati žrtve javnog nasilja. Nasilje nad LGBT osobama može biti organizovano (grupe koje odlaze na poznata mesta okupljanja homoseksualaca da bi ih pretukli) ili to mogu biti „spontani“ izlivi nasilja. U tom smislu, reč je o pitanju bezbednosti, a istraživanja pokazuju da se mnoge LGBT osobe suzdržavaju od javnog pokazivanja osećanja zbog straha da bi mogle biti pretučene.⁷ Takvo ulično nasilje često ostaje neprijavljeno.

Zbog straha od fizičkog (i/ili seksualnog) nasilja na javnim mestima, žene izbegavaju ili im okolina u ime njihove bezbednosti često nameće pritisak da bi trebalo da izbegavaju da same idu ulicom kasno uveče. Kao rezultat imamo ili da je ženama ograničeno kretanje, ili da ih društvo okrivljava za nasilje koje dožive. Skretanjem pažnje javnosti sa ove vrste nasilja smanjuje se svest o rasprostranjenosti nasilja u porodici i javnoj sferi.

b. Psihičko nasilje

Psihičko nasilje podrazumeva svako namerno ponašanje koje ozbiljno narušava psihički integritet drugog lica prinudom, odnosno pretnjom.⁸

S obzirom da je glavni cilj nasilnog ponašanja ili zlostavljanja da se povredi integritet i dostojanstvo druge osobe, svi oblici nasilja poseduju psihološki

nje ili oblačenje u javnoj sferi, uskraćivanje seksa u privatnoj sferi) ili je dovedeno u vezu sa seksualnim potrebama počinioca (seksualna frustracija). **Kroz takvu relativizaciju, različiti akteri u društvu prikrivaju sam cilj rodno zasnovanog nasilja (povredivanje) kao i njegovu ozbiljnost.** Relativizacija znači da se o krivičnom delu silovanja, na primer, ne donosi sud kao o samom činu, već se povezuje sa onim kako se vidi ponašanje žrtve. To može uključiti i pogrešno usmerene pokušaje da se sagledaju faktori koji se tiču počinioca, a zbog kojih takav čin postaje „razumljiv“. Seksualno nasilje, kao i svaki drugi oblik nasilja, povezano je sa odnosima moći između nasilnika (jednog ili više) i žrtve zlostavljanja.

Seksualno nasilje u privatnoj sferi

Neki oblici seksualnog nasilja, koji se tiču posebnih ličnih granica žrtve, više su karakteristični za privatnu sferu – počinitelj namerno narušava te granice, na primer kod silovanja na sastanku, silovanje od strane poznanika, prijatelja, komšije, silovanja u braku, prisiljavanja na određene vrste seksualne aktivnosti, uskraćivanja seksualne pažnje kao oblika kazne, prisiljavanja drugog (drugih) na gledanje (i ponekad imitiranje) pornografije, ucenjivanje ili objavljivanje privatnih snimaka što je naročito rasprostranjeno među mladima. Podaci o seksualnom nasilju govore da se silovanje najčešće dešava u poznatom okruženju od strane žrtvi poznatih učinilaca.

Seksualno nasilje u javnoj sferi

Različiti oblici seksualnog nasilja javljaju se bez izuzetka i u privatnoj i u javnoj sferi. Međutim, postoje tri oblika seksualnog nasilja u javnoj sferi koje je potrebno pomenuti zbog njihovog efekta na žrtve i potencijalne žrtve: *seksualno uznemiravanje na radnom mestu, školi, fakultetu, ulici, prevozu, seksualno nasilje kao oružje rata i torture i seksualno nasilje nad osobama (koje se doživljavaju kao) LGBT kao „kazna“* za odstupanje od utvrđenih rodni uloga.

Definicije:

Seksualno iskorišćavanje Svaka zloupotreba, u seksualne svrhe, ugroženog položaja, razlike u stepenu moći ili poverenja, uključujući trenutnu, društvenu ili političku korist od seksualnog iskorišćavanja druge osobe (Stalni međuagencijski komitet Ujedinjenih nacija).

Seksualno uznemiravanje Podrazumeva svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode u svrhu ili uz ishod povrede dostojanstva lica, posebno kada se stvara zastrašujuća, neprijateljska, degradirajuća, ponižavajuća, odnosno uvredljiva atmosfera; obično ponavljan i neuzvraćen seksualni predlog, neželjena seksualna pažnja, traženje seksualnog pristupa ili usluga, seksualne aluzije ili drugo verbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode, izlaganje pornografskog materijala, kada to utiče na posao, predstavlja uslov za zapošljavanje ili stvara zastrašujuća, neprijateljsko ili uvredljivo radno okruženje. Ratifikacijom Istanbulske konvencije država Srbija se obavezala na preduzimanje neophodnih zakonodavnih ili drugih mera kojim će obezbediti da svaki oblik seksualnog uznemiravanja bude predmet krivične ili druge pravne sankcije.¹¹

Seksualno uznemiravanje mogu činiti odrasli, ali mogu i deca. Iako ga čine dečaci ili devojčice koji nemaju potpun ili razvijen odnos prema seksualnosti, navedeni primeri ponašanja su i dalje seksualno uznemiravanje i zahtevaju adekvatnu reakciju odraslih. Seksualno uznemiravanje podeljeno je na verbalno, vizuelno, elektronsko i fizičko (uključuje dodir).

Verbalno Komentari, insinacije, dobacivanje, su primeri seksualnog uznemiravanja koje može imati i psihološke i socijalne posledice. Ovakvi komentari mogu da se odnose na tačne ili netačne podatke o nekoj osobi, ali ono što ih razlikuje od ostalih razgovora jeste povređivanje ili omalovažavanje nečije seksualnosti, ili izazivanje osećanja neprijatnosti kod prisutnih.

Vizuelno seksualno uznemiravanje Podrazumeva pokazivanje crteža, slike ili delova tela protiv volje osobe kojoj se to pokazuje. Osobe koje čine vizuelno RZN mogu biti odrasli ili deca, a posledice u oba slučaja mogu biti i psihološke i socijalne u zavisnosti od konteksta samih postupaka.

Elektronsko seksualno uznemiravanje Takođe, važno je imati u vidu da se seksualno uznemiravanje može činiti i preko Interneta i mobilnog telefona, što ga samim tim čini i elektronskim uznemiravanjem. Snimanje i prikazivanje osoba, naročito u situacijama kao što su žurke, ekskurzija ili putovanje, postaje vid seksualnog uznemiravanja čim se takav sadržaj stavi na Internet bez dozvole osoba koje su na takvom snimku. Kada govorimo o upotrebi društvenih mreža preko računara ili mobilnih telefona, važno je imati u vidu dvostruki standard prema kome se seksualna aktivnost i seksualna iskustva dečaka nagrađuju (u što ranijem uzrastu), dok se devojčicama može dogoditi da trpe kritike, podsmeh i osudu za isto to ponašanje.

Fizičko seksualno uznemiravanje Svaki neželjeni seksualni dodir. Kada govorimo o seksualnim dodirima i poljupcima, važan je termin pristinak (na engleskom: consent). Adolescencija, u koju svaka devojčica i dečak ulaze različitim tempom, je vreme kada počinju da eksperimentišu i sa seksualnim dodirima. Seksualno uznemiravanje počinje onda kada su ti dodiri neželjeni, odnosno kada nema pristanka. Deca i maloletna lica nikad ne mogu da daju pristanak za seksualni dodir odraslima! Ako dođe do seksualnog dodirivanja između odraslih i dece, to je već samo po sebi uznemiravanje.¹²

Pored gore navedenih oblika RZN, važno je naglasiti da rodno zasnovano nasilje obuhvata i prisilni brak, prostituciju, trgovinu ljudima i proganjanje. Iako bilo ko može biti žrtva, ovi fenomeni nesrazmerno više pogađaju devojčice i žene.

Prisilni brak Ona zajednica u koju je neka osoba stupila na nagovor ili prisilu (najčešće) roditelja ili rođaka, a ne svojom voljom. Takođe, prisilni brak se odnosi na svaku bračnu i vanbračnu zajednicu u kojoj su jedna ili obe osobe maloletne.

Ratifikacijom Istanbulske konvencije država Srbija se obavezala na preduzimanje neophodnih zakonodavnih ili drugih mera kojim će obezbediti da prisiljavanje

12 Preliminarni izveštaj Istraživanja o rodno zasnovanom nasilju u školama u Srbiji, Dodatak 1: Vrste i definicije rodno zasnovanog nasilja, Istraživački tim Centra za studije roda i politike Fakulteta političkih nauka, 2014.

11 Istanbulska konvencija, član 40. (Seksualno uznemiravanje): Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode u svrhu ili uz ishod povrede dostojanstva lica, posebno kada se stvara zastrašujuća, neprijateljska, degradirajuća, ponižavajuća, odnosno uvredljiva atmosfera bude predmet krivične ili druge pravne sankcije.

13 Istanbulska konvencija, član 37. (Prinudni brak):

1. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da prisiljavanje odraslog lica ili deteta da stupi u brak bude inkriminirano.
2. Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da namamljivanje odraslog lica, odnosno deteta na teritoriju strane ili države, koja nije njena država boravišta, s ciljem prinude tog odraslog lica ili deteta da stupi u brak bude inkriminirano.

14 Istanbulska konvencija, član 34. (Proganjanje):

Članice će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mere kako bi obezbedile da namerno ponašanje ponovljenjem pretnji upućenih drugom licu, koje uzrokuju da se ona odnosno on plaši za svoju bezbednost, bude inkriminirano.

15 Ekspanatorni memorandum Istanbulske konvencije, član 34, stavovi 182 - 185.

16 Prema Pekinškoj platformi za akciju, "danas u svetu preko milijardu ljudi, od čega veliku većinu čine žene, žive u neprihvatljivim uslovima siromaštva" (usvojena na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama, 1995). "Milioni žena u zemljama u razvoju žive u siromaštvu. Feminizacija siromaštva je u porastu. Žene su još uvek najsiromašnije među siromašnima sveta, s obzirom da čine 70% od 1,3 milijarde ljudi koji žive u apsolutnom siromaštvu. Kada blizu 900 miliona žena zarađuje manje od \$1 dnevno, veza između rodne neravnopravnosti i siromaštva ostaje užasna stvarnost." UNWOMEN, Jačanje ekonomskog kapaciteta žena.

17 Preliminarni izveštaj Istraživanja o rodno zasnovanom nasilju u školama u Srbiji, Dodatak 1: Vrste i definicije rodno zasnovanog nasilja, Istraživački tim Centra za studije roda i politike Fakulteta političkih nauka, 2014.

18 Na primer, kada neko kaže devojčicama da ne bi trebalo da igraju fudbal, da se ne bi povredile ili isprljale; to je rodna predrasuda. U zavisnosti od godina starosti i statusa osobe koja to izgovori, može se raditi o vršnjaku koji nema strpljenja za svoje drugarice tokom odmora ili se može raditi o slučaju diskriminacije ako tokom časa vršnjaci ili nastavnici/ca ne dozvole devojčicama samo zato što su devojčice da učestvuju ravnopravno u školskim aktivnostima.

odraslog lica ili deteta da stupi u brak bude inkriminirano. Takođe, država Srbija se ovom Konvencijom obavezala da preduzme neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbedi da namamljivanje odraslog lica, odnosno deteta na teritoriju strane ili države, koja nije njena država boravišta, s ciljem prinude tog odraslog lica ili deteta da stupi u brak bude inkriminirano.¹³

Prostitucija Prisilno prodavanje seksualnih usluga za novac ili drugu uslugu (na primer zapošljavanje, rešavanje problema itd.), i uvek je reč o seksualnoj eksploataciji. Kada se radi o deci, prodavanje seksualnih usluga je uvek prisilno, zato što ne mogu da daju pristanak.

Trgovina ljudima ili trafficking Prodaja i kupovina, odnosno držanje ljudi u cilju njihove eksploatacije. Globalni je fenomen, a žrtve mogu biti odrasli, ali i mladi. Dok su muškarci često žrtve prisilnog rada, žene i devojčice čine veći broj žrtava i pored prinudnog rada i prinudnog prosijačenja, najčešće su primorane na seksualni rad, odnosno prostituciju.

Proganjanje Definiše se kao namerno ponašanje ponovljenih pretnji usmerenih ka drugom licu, koje uzrokuju da se ona odnosno on plaši za svoju bezbednost. Ratifikacijom Istanbulske konvencije država Srbija se obavezala na preduzimanje neophodnih zakonodavnih mera kako bi proganjanje bilo inkriminirano.¹⁴ Proganjanje obuhvata svako ponovljeno ponašanje preteće prirode upereno protiv određenog lica koje ima za posledicu izazvan osećaj straha kod tog lica. Preteće ponašanje može se sastojati od ponovljenog praćenja drugog lica, stupanja u neželjenu komunikaciju sa drugim licem odnosno obaveštavanja drugog lica da je predmet posmatranja. To obuhvata fizičko praćenje žrtve, pojavljivanje na njenom odnosno njegovom radnom mestu, na mestu gde se bavi sportom, odnosno gde se obrazuje, kao i praćenje osobe u virtuelnom svetu (sobe za četovanje, sajtovi socijalnih mreža, itd). Stupanje u neželjenu komunikaciju podrazumeva traganje za bilo kakvim aktivnim kontaktom sa žrtvom kroz bilo koji postojeći način komunikacije, uključujući i moderna sredstva komunikacije i IKT.

Uz to, preteće ponašanje može obuhvatiti raznoliko ponašanje kao što je uništavanje imovine drugog lica, ostavljanje suptilnih tragova kontakta sa ličnim predmetima nekog lica, napad na nečijeg ljubimca, odnosno postavljanja lažnog identiteta, odnosno širenja neistinitih informacija na Internetu. Važno je naglasiti da svako delo ovako pretećeg ponašanja bez obzira na namere učinioca izaziva kod žrtve osećaj straha i uznemirenosti. Iskustvo proganjanja žrtava pokazuje da mnogi progonitelji ne ograničavaju svoje aktivnosti samo na samu žrtvu već često ciljaju pojedince koji su bliski žrtvi. Ovo često znatno pojačava osećaj straha i gubitka kontrole nad situacijom.¹⁵

Navedeni oblici nasilja mogu se javiti i u privatnoj sferi (u porodici i intimnoj vezi) i u javnoj sferi gde počinioci mogu biti nepoznati pojedinci u javnom prostoru ili organizacije, institucije ili države. Važno je takođe naglasiti da, mada se smatra da su neki oblici rodno zasnovanog nasilja tipični za (bračne) parove i odrasle uopšte, proučavanja i iskustvo pokazuju da su mladi muškarci i žene pogođeni u sličnom obimu. U stvarno-

sti, neki ili mnogi oblici rodno zasnovanog nasilja mogu biti prisutni istovremeno, posebno u nasilnoj vezi.

d. Ekonomsko nasilje

Ovaj oblik nasilja može služiti i kao sredstvo da se žrtva učini ranjivijom na druge oblike nasilja, ali može biti i razlog zašto dolazi do drugih oblika nasilja. Ekonomsko nasilje se može vršiti samostalno ili u kombinaciji sa drugim vrstama nasilja. Mada svetske ekonomske brojke jasno pokazuju da je jedan od rezultata neoliberalne globalizacije feminizacija siromaštva¹⁶ (dovodjenje žena u generalno ekonomski ugroženiji položaj u odnosu na muškarce), ekonomski ugroženost je pojava koja postoji i na ličnom planu. Utvrđeno je jasno prisustvo ove pojave u ogromnom broju nasilnih veza i zato je zaslužila da predstavlja zasebnu kategoriju. Istovremeno, bolji ekonomski položaj žene u vezi ne mora nužno da isključi rizik od nasilja, pošto i to u nasilnim vezama može dovesti do sukoba u vezi statusa i oduzimanja muškosti.

Ekonomsko nasilje u privatnoj sferi

Među najuobičajenije oblike ekonomskog nasilja spada to da se žrtvi oduzima zarada, da joj se ne dozvoljava da poseduje zasebni prihod (status „domaćice“, zabrana školovanja i usavršavanja, rad u porodičnoj firmi bez plate, nedavanje dovoljno sredstava za održavanje porodice, zahtevanje da se opravda svaki dinar, radna eksploatacija) ili da se žrtva onesposobi za rad putem ciljanog fizičkog zlostavljanja. U našoj kulturi je veoma rasprostranjeno nagovaranje ženske dece na odricanje od imovine.

Ekonomsko nasilje u javnoj sferi

Ekonomsko nasilje u javnoj sferi je i uzrok i posledica preovlađujućih odnosa moći između rodova u pojedinačnim društvima. Ono može uključivati uskraćivanje pristupa obrazovanju ili (jednako) plaćenom radu (uglavnom za žene), uskraćivanje pristupa uslugama, isključivanje iz određenih poslova, uskraćivanje uživanja i ostvarivanja građanskih, kulturnih, socijalnih, političkih prava, te, kao što ponekad biva kod LGBT osoba, dovesti do inkriminisanja.

Neki javni oblici ekonomskog rodno zasnovanog nasilja doprinose ekonomskoj zavisnosti žena od partnera (niže plate, vrlo niski dečji dodaci ili njihovo nepostojanje). Time se osobi koja je sklona da bude nasilna u vezama pruža prilika da to i bude, bez straha da će izgubiti partnera.

Definicije¹⁷ koje slede nisu pravne, one pokrivaju mnogo širi spektar stavova, izjava i ponašanja koja postoje ili se mogu očekivati u kontekstu obrazovanja, odrastanja i rada sa mladima. Predstavljaju izjave i stavove koji stvaraju klimu u kojoj je rodno zasnovano nasilje moguće, poželjno i opravdano.

Rodne predrasude i rodna diskriminacija (seksizam) Predstavljaju svaku izjavu ili ponašanje zasnovano na stereotipima o odvojenim ulogama namenjenim dečacima i devojčicama. Ako se takve izjave izgovore ili napišu u javnom prostoru, onda pored psihološkog, ova vrsta nasilja može imati i socijalnu komponentu.¹⁸

Rodno ukalupljanje (gender harassment)

je ponašanje koje ima za cilj da se svako dete ponaša kao „tipičan“ ili „pravi“ dečak, odnosno devojčica. To mogu da čine odrasli ili vršnjaci/vršnjakinje, i to kroz dva mehanizma. Prvi je nagrađivanje rodno stereotipnog ponašanja, a drugi je kažnjavanje dečaka i devojčica koji svojim izgledom ili postupcima odstupaju od krutih rodni uloga.¹⁹ Pored fizičkog i emotivnog povređivanja, uterivanje u rodne uloge ima još jednu važnu posledicu, a to je da direktno usmerava dečake i devojčice na određene prihvatljive aktivnosti, veštine, i kasnije škole ili zanimanja, bez obzira na njihove individualne potrebe, želje i sposobnosti.

Razlika između rodne predrasude i rodnog ukalupljanja je u tome da predrasude koriste patrijarhalne obrasce kao sredstvo, dok je cilj ukalupljanja striktno razdvajanje muške i ženske uloge.

Seksualna objektivacija Komentarisanje je izgleda delova tela (koje ne mora biti ismevanje ili vredanje), kroz koju se percipirana seksualna privlačnost (posebno određenih delova tela) neke osobe postavlja kao karakteristika koja određuje njenu vrednost. Objektivacija spada u RZN zato što je deo ponašanja koje proizvodi i učvršćuje ideju da je najvažnije kako neko izgleda.²⁰

Prisustvo rodno zasnovanog nasilja u životima mladih

Mladi su osobe uzrasta od petnaest do trideset godina starosti. Trajanje mladosti je u stvari socijalno, a ne biološki određeno. Školovanje je ključni činilac koji skraćuje ili produžava mladost. Mladost jeste kraća kod one grupe mladih koji se kraće školuju, dok je duži put do odrastanja mladih koji se najduže školuju. U zemljama u tranziciji, kao što je Republika Srbija, produžena mladost je često stvar prinude. Mladi u Republici Srbiji zalažu se da pri razmatranju njihovog života gornja granica mladosti bude trideset godina života.²¹

Razne forme rodno zasnovanog nasilja utiču na bezbednost, dostojanstvo i potencijal mnogih mladih ljudi. Realnost mladih širom Evrope i ostatka sveta uključuje porodično nasilje, silovanje i incest, trgovinu ljudima, nasilje u oružanom sukobu, rasizam i diskriminaciju, sakaćenje ženskih polnih organa i druge oblike sakaćenja tela, ekonomsku nepravdu i socijalnu isključenost. Iako statistika o učestalosti njegovog pojavljivanja varira od zemlje do zemlje – a postoje značajne razlike u nivoima svesti, socijalne zaštite i političkoj posvećenosti u različitim evropskim kontekstima – oblici rodno zasnovanog nasilja postoje svugde.²² Rodno zasnovano nasilje, u svim svojim oblicima, predstavlja kršenje ljudskih prava. Mlade žene su posebno ranjive u odnosu na pobrojane vrste nasilja, kao i mlade osobe čiji je seksualni identitet marginalizovan i diskriminisan u društvenom i političkom smislu.

Rodno zasnovano nasilje stalno je prisutno kako u privatnim odnosima mladih u Srbiji, tako i u društvu uopšte.

Sprovedena istraživanja o učestalosti rodno zasnovanog nasilja u životu mladih u Srbiji

Svaka druga žena u Srbiji je tokom života bila izložena nekom obliku porodičnog nasilja, rezultati su istraživanja *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*²³ iz 2010. godine. Taj procenat iznosi 54,2%, dok je 37,5% žena prijavilo je da je porodičnom nasilju bila izložena u proteklih godinu dana. Deset odsto žena prijavilo je fizičko nasilje u proteklih godinu dana, a skoro 22% je telesnom nasilju bilo izloženo nekad u životu. Kada je o psihičkom nasilju reč, brojke još više zabrinjavaju: čak 32% žena u Srbiji bilo je izloženo takvom nasilju u proteklih godinu dana, a tokom života ga iskusi skoro polovina njih – 48,7%.

Podaci iz istraživanja pokazuju da je tokom godinu dana trećina žena bila izložena višestrukim oblicima nasilja, a da je 45% žena tokom svog života iskusilo više formi nasilja. Važno je uočiti i da je 3,4% žena tokom svog života iskusilo sve ispitivane oblike nasilja, dakle, i fizičko, i psihičko, i ekonomsko, i seksualno, i silovanje u porodici. Stope aktuelne i ukupne prevalencije porodičnog nasilja nad ženama najveće su u Beogradu, a najmanje u centralnoj i istočnoj Srbiji. Treba imati na umu da ove razlike ne moraju poticati od razlika u rasprostranjenosti nasilja, nego od razlika u spremnosti da se takva iskustva priznaju, jer se žene u većim urbanim centrima, kakav je Beograd, mogu osećati anonimnije, ili pak imati osvešćeniji i otvoreniji odnos prema iznošenju ovakvih iskustava. Razlike između grada i sela, međutim, nisu se pokazale kao značajne u pogledu rasprostranjenosti porodičnog nasilja. Od žena koje su bile izložene fizičkom nasilju tokom života, čak 30% je bilo izloženo teškim oblicima fizičkog nasilja kao što su davljenje, pečenje ili napad oružjem ili orudem, a 70% žena je imalo neku vrstu fizičke povrede. Najčešći počinioci nasilja su sadašnji i bivši partneri, mada se kao počinioci prijavljuju i drugi članovi porodice, posebno otac, brat, majka i druge srodnice. Među ženama koje su izložene fizičkom nasilju 27% boluje od neke hronične bolesti, a 5% ima neki oblik invaliditeta. Ni u situaciji bolesti, invaliditeta, a kako pokazuju i neki kvalitativni zapisi, ni trudnoće, žene nisu pošteđene fizičkom nasilju.

Za područje AP Vojvodine, istraživanje o rasprostranjenosti nasilja u porodici, sproveo je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2010. godine.²⁴ Prema ovom istraživanju, ni Vojvodina nije pošteđena velike stope nasilja ovog tipa - čak 56,2% ispitanica je u toku svog života nakon punoletstva preživelo neki oblik nasilja u porodici. Skoro svaka druga žena (49,8%) doživljava ili je doživela neki oblik psihičkog nasilja. Svaka treća žena (33,9%) preživela je fizičko nasilje od strane člana porodice, a 27,3% ispitanica dobijalo je pretnje da će ga doživeti. Istraživanje beleži 9,1% slučajeva seksualnog nasilja nad ženama u okviru porodice, dok je 18,6% njih proganjano od strane nekog od članova porodice.

Istraživanje o prisutnosti i učestalosti različitih formi rodno zasnovanog nasilja među mladima u osnovnim i srednjim školama u Srbiji sprovedeno je u 50 škola²⁵ (35 osnovnih i 15 srednjih škola), obuhvatilo je 24.982

19 Tipičan primer uterivanja u rodnu ulogu može da bude kada neko kaže dečaku „ne budi devojčica“, i na taj način iskoristi patrijarhalnu ideju da je „loše“ ili „ponižavajuće“ biti ili ponašati se kao devojčica. Ako dečak možda nastavi da se interesuje za ples ili modu, primer uterivanja u rodnu ulogu može da bude i ako vršnjaci odluče da ga tuku kako bi ga kaznili za „ženski“ hobi.

20 Slike o tome kako izgleda privlačno i poželjno telo se lako i brzo prenose od dečijih igračaka kao što su Barbike i iz medija te stvaraju sliku o tome kako bi trebalo da izgledaju lepe devojčice, odnosno devojke. Primer objektivacije je svaki put kada neko misli da je bolje dati kompliment „lepšem polu“ umesto da se vrednuje dobra ideja ili uspešno sprovedena aktivnost.

21 Konferencija Savetodavnih odbora, Valjevo, novembar 2007.

22 *Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-based Violence Affecting Young*. Edited by Dennis van der Veur, Yael Ohana, Gavan Tittle, Goran Buldioski, Council of Europe, 2007. Str. 43.

23 *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, Marija Babović, Katarina Ginić, Olivera Vuković, Beograd, 2010.

24 Podaci su prikupljeni istraživanjem koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije, u periodu od 01. maja do 01. jula 2009. Istraživanje je deo projekta *Ka sveobuhvatnom sistemu suzbijanja nasilja nad ženama u Vojvodini Pokrajinskog sekretarijata za zapošljavanje i rodnu ravnopravnost*.

25 Istraživanje je sproveo Centar za studije roda i politike u saradnji sa Jedinicom za prevenciju nasilja Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kancelarijom Dečjeg fonda Ujedinjenih Nacija (UNICEF) i Institutom za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u novembru i decembru 2013. godine.

ispitanika/ca (11.656 dečaka i 10.708 devojčica, 721 nastavnika i 1.816 nastavnica i 81 stručnih saradnika i saradnica), pod okriljem UNICEF projekta "Škola bez nasilja". Istraživanjem je nedvosmisleno pokazano i dokumentovano da u osnovnim i srednjim školama u Srbiji postoji rodno zasnovano nasilje. Ukupno 69% učenika/ca osnovnih škola i čak 74% učenika/ca srednjih škola je odgovorilo da su najmanje jednom doživeli/e bar jedan oblik rodno zasnovanog nasilja tokom prva tri meseca školske 2013/2014. godine. U osnovnoj školi najveći procenat dece koja su bila izložena rodno zasnovanom nasilju je u VIII razredu (83%), a u srednjoj školi podjednako u III i IV razredu (77%). Kada se detaljnije analiziraju rod i uzrast, zabrinjava podatak da je jedna od tri devojčice u VII i VIII razredu osnovne škole doživela fizičko seksualno uznemiravanje.

Rezultati istraživanja pokazuju i da su devojke u srednjim školama najčešće izložene seksualnoj objektivaciji i vizuelnom rodno zasnovanom nasilju, dok su mladići najčešće izloženi vizuelnom rodno zasnovanom nasilju i fizičkom seksualnom uznemiravanju. Podaci pokazuju da su dečaci najčešće odgovorni za većinu ispitivanih oblika rodno zasnovanog nasilja počinjenog nad devojčicama, ali takođe i za one vrste nasilja koje je počinjeno nad dečacima.

Predmet ovog istraživanja bili su i stavovi mladih prema rodno zasnovanom nasilju, ali i prema rodnim ulogama. Rezultati pokazuju da preko 60% dečaka i devojčica uzrasta od VI do VIII razreda osnovne škole okrivljuje žrtvu za napad i seksualno nasilje; 60% dečaka i 27% devojčica podržava nasilje nad homoseksualno orijentisanim osobama; za 44% dečaka seksualno uznemiravanje devojčica je prihvatljivo (objašnjava se kao šala i deo odrastanja), dok 18% ispitanika još uvek nema jasan stav po ovom pitanju; 19% dečaka smatra da postoje situacije u kojima je opravdano da dečko udari devojku sa kojom je u vezi, dok je 11,5% neodlučno po ovom pitanju.

Istraživanje o vrstama i intenzitetu nasilja u osnovnim školama sprovedeno je u okviru UNICEF projekta "Škola bez nasilja" u proleće 2006. godine u 50 osnovnih škola u Srbiji. Ispitano je 26,947 učenika/ca i 3,397 odraslih (ukupno 30,344 ispitanika/ca). Podaci govore da je 65% učenika/ca bar jednom, a 24% više puta bilo izloženo nekom obliku nasilnog ponašanja u periodu od tri meseca. Najzastupljeniji oblici nasilnog ponašanja jesu verbalno nasilje, širenje laži i spletकारenje te pretnje i zastrašivanja. Zaključci istraživanja²⁶ govore da je među učenicima/cama najzastupljenije psihološko nasilje (verbalno nasilje i socijalna izolacija), pa fizičko nasilje. *Time se problem ne umanjuje, jer „utopljenost“ psihološkog, a pre svega verbalnog nasilja u svakodnevnu komunikaciju govori o formiranoj i strukturanoj „kulturi nasilja“ koja se sporo iskorenjuje.*

Oba istraživanja sprovedena u okviru projekta „Škola bez nasilja“ važna su zbog toga što su skrenula pažnju na rasprostranjenost nasilja u detinjstvu i adolescenciji, ali i zbog prepoznavanja roda i seksualnosti kao važne kategorije u radu na prevenciji nasilja među decom i mladima.

Tokom oktobra i novembra 2011. godine u okviru projekta "Mladići kao saveznici u sprečavanju nasilja i sukoba na zapadnom Balkanu" koji sprovodi Centar E8 i CARE International NW Balkans, sprovedeno je istraživanje u 16 gradova Srbije među 1461 mladića od 14 do 19 godina o učestalosti nasilnog ponašanja prema drugim mladićima kao i rodno zasnovanog nasilja. Takođe, prikupljeni su podaci o stavovima mladih muškaraca prema nasilju, rodno zasnovanom nasilju i rodnoj ravnopravnosti, kao i o rasprostranjenosti upotrebe psihoaktivnih supstanci među mladima. Mladići u više gradova Srbije kao izvor nasilja navode postojanje klanova, kako muških tako i ženskih. Klanovi su grupe koje broje svega par članova, najčešće istopolne, sastavljene od najpopularnijih učenika određenog razreda. Oni vrše nasilje nad vršnjacima, koje je najčešće verbalno u ženskim, a fizičko u muškim klanovima. Prema izjavama mladića – nasilje je način da se problemi reše. Rezultati istraživanja pokazuju visok stepen nasilnog ponašanja među mladićima u proteklih godinu dana.²⁷

- 39% mladića je u proteklih godinu dana primenilo neki oblik fizičkog nasilja nad drugim mladićima;
- 39% mladića je u proteklih godinu dana pretiilo ili ponižavalo drugog mladića;
- 19% mladića je u proteklih godinu dana učestvovalo u nasilnom činu kao deo grupe mladića ili bande.

Zapažen je i relativno visok nivo učestalosti verbalnog i fizičkog nasilja prema homoseksualcima ili nekome za koga ispitanici smatraju da je previše feminiziran. Zapaženi su veoma negativni stavovi ispitanika prema osobama homoseksualne orijentacije.

- za 38% ispitanika nasilje prema homoseksualcima je uvek opravdano;
- 58% ispitanika nikada ne bi imali druga koji je homoseksualac.

Rezultati istraživanja pokazali su i visok stepen nasilja prema osobama ženskog pola u protekla 3 meseca.

- 6% ispitanika je u poslednja 3 meseca izvršilo neki oblik fizičkog nasilja prema osobi suprotnog pola;
- 4% ispitanika u protekla 3 meseca vredalo ili ponižavalo neku osobu suprotnog pola;
- 6% ispitanika je u proteklih 6 meseci vršilo pritisak na osobu suprotnog pola da ima seksualne odnose sa njima, kada ona to nije želela.

Analizom stavova ispitanika prema rodno zasnovanom nasilju, dobijeni su podaci koji pokazuju da 28% ispitanika smatra da je fizičko nasilje prema ženi opravdano, ukoliko žena prevari muškarca.

- 18% ispitanika smatra da postoje situacije kada žena zaslužuje da bude ošamarena;
- 17% ispitanika smatra da je neprikladno ponašanje žena glavni razlog seksualnog uznemiravanja.

26 Izveštaj sačinili dr Dijana Plut i dr Dragan Popadić, Beograd, 2006.

27 Školska 2010/11. godina.

Rezultati istraživanja pokazuju da najveća povezanost postoji između doživljenog nasilja i nasilnih ponašanja. Ispitanici koji su u proteklih 12 meseci doživeli neki oblik nasilja, skloniji su da neki oblik nasilja i izvrše.

Analiza stavova prema rodnoj ravnopravnosti pokazala je da ispitanici u određenim segmentima privatnog i javnog života uloge muškaraca i žena smatraju veoma različitim. Stav da je „ženi mesto kod kuće“ je široko rasprostranjen među ispitivanim mladima. „Za ženu nije fakultet, posao i te stvari, to onda nije žena. Treba da bude kod kuće.“ – navode mladići.

- 42% ispitanika smatra da treba razlikovati muške i ženske poslove u domaćinstvu;
- 17% ispitanika smatra da muškarci imaju više prava da dobiju posao od žena, a 15% ispitanika smatra da osobe ženskog pola dobijaju posao zahvaljujući fizičkom izgledu ili spletkama;
- 27% ispitanika smatra da je za dobrobit porodice najoptimalnije da muškarac radi, da žena ostaje kod kuće i odgaja decu;
- 36% ispitanika smatra da je muškarac taj koji odlučuje u svojoj kući;
- 33% ispitanika smatra da je kupanje i hranjenje dece obaveza majke;
- 23% ispitanika smatra da je muškarac taj koji odlučuje o tome kada i kako imati seksualne odnose.

Uzevši u obzir da ispitanici nasilje navode kao rešenje problema, očigledna je potreba mladih ljudi za strategijama rešavanja problema koje nisu destruktivne i autodestruktivne.

Istraživanje Autonomnog ženskog centra *Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem*²⁸ potvrdilo je da je nasilje u partnerskom odnosu i u porodici uvek nasilje i prema deci. Podaci ukazuju da mnoga deca u dugom vremenskom periodu odrastaju u okolnostima u kojima su njihove majke i ona izložena nasilju. Deca pokazuju različite reakcije na nasilje kojem svedoče, a neke od njih predstavljaju visok rizik da i samo dete bude povređeno. Situacije nasilja su na različite načine ugrožavale decu, uključujući i pretnje očeva da će ubiti njihove majke ako ih one napuste ili sprečavanje održavanja kontakta sa majkama koje su izašle iz nasilne veze. Majke su izvestile o postojanju brojnih promena u ponašanju, osećanjima, školskom učinku i ponašanju, odnosu deteta sa ocem i socijalnim relacijama sa vršnjacima, slobodnim aktivnostima i zdravstvenom stanju dece.

Zaključci ovog istraživanja ukazuju da žene imaju malo informacija o nadležnostima javnih službi i njihovim mogućnostima pružanja zaštite od nasilja u porodici. Iako su neke izvestile da su ostvarile tražena prava i dobile željenu uslugu, neke su ostale nezadovoljne, jer ponuđene mere nisu bile delotvorne, odnosno nisu dovele do zaustavljanja nasilja. Posebno su neodgovarajuće intervencije u centrima za socijalni rad koji žene savetuju da se „pomire sa mužem radi dobrobiti dece“, jer u potpunosti ignorišu bezbednosne rizike od nasilja, kao i moguće dugoročne štetne posledice.

Neprikladne su i reakcije osuđivanja žene, ignorisanja nasilja i usmeravanja pažnje na druge probleme i „deficite“ žene kao majke. To uslovljava strah kod žena da ne ostanu bez starateljstva nad decom i smanjuje spremnost da se potraži pomoć javnih službi. Žene žrtve porodičnog nasilja koje imaju maloletnu decu vrlo često nailaze na prepreke u sistemu zaštite od nasilja, što dodatno pogađa i decu. Istovremeno, zabrinjavajuća je praksa pokretanja postupaka nadzora nad vršenjem roditeljskih prava, delimičnog i potpunog lišenja roditeljskih prava, prema majkama (ili prema oba roditelja), mada su majke identifikovane kao žrtve nasilja u porodičnom kontekstu. Takođe je zabrinjavajuća praksa izdvajanja dece iz porodice (bez nenasilnog roditelja) u situacijama kada „roditelj nije u mogućnosti da zaštiti dete od zlostavljanja drugog roditelja“, zaključci su ovog istraživanja.

Nasilje nad ženama

Pojam „žena“ koji se koristi u nacrtu ovog dokumenta uključuje devojke ispod 18 godina starosti.²⁹

Najčešće ispoljen vid rodno zasnovanog nasilja u Republici Srbiji predstavlja nasilje nad ženama. I pored činjenice da je od 2002. godine nasilje nad ženama sankcionisano kroz novo krivično delo - nasilje u porodici,³⁰ za ovu formu nasilja i dalje je karakterističan visok stepen društvene i institucionalne tolerancije. Među žrtvama nasilja u porodici upadljivo prednjače žene, što pokazuju i rezultati relevantnih istraživanja na globalnom nivou, dok većinu osuđivanih izvršilaca porodičnog nasilja čine muškarci (95%)³¹. Ipak da bi se ovaj vid nasilja nedvosmisleno iskorenio neophodno ga je označiti pod njegovim pravim imenom - nasilje nad ženama. Upotreba termina „nasilje u porodici“ (*domestic violence*), kao i „nasilje u intimnim partnerskim odnosima“ prikriva, međutim njihovu rodnu dimenziju, odnosno činjenicu da su žene u znatno većem procentu, na specifičan način i sa ozbiljnim posledicama, žrtve ovog vida nasilja.³²

Nasilje nad ženama je manifestacija istorijski nejednakih odnosa društvene moći između žena i muškaraca, koji su doveli do dominacije muškaraca nad ženama. Ono je globalna pojava i čini jednu od najtežih formi kršenja ljudskih prava. Nasilje nad ženama je duboko ukorenjeno u društvu i s obzirom da se odvija u privatnoj sferi često ga je teško prepoznati i kazniti u odnosu na ostale javne forme nasilja. Do kažnjavanja, usled društvene neosetljivosti na ovaj vid nasilja, dolazi samo u slučajevima dugotrajnog ispoljavanja porodičnog nasilja i to na surov način, sa ponekad fatalnim posledicama.

Nasilje nad ženama u porodici i partnerskim odnosima regulisano je Porodičnim zakonom³³ i Krivičnim zakonom³⁴, dok su kao nadležni organi i ustanove za primenu ovih zakona određeni centri za socijalni rad, policija, sudovi, tužilaštva i zdravstvene ustanove.

Ženske organizacije civilnog društva stavile su rodno zasnovano nasilje na političku agendu i razvile usluge zaštite od nasilja za osobe koje su doživele neki oblik rodno zasnovanog nasilja. Ove organizacije su gradile

28 *Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem*, Tanja Ignjatović, Autonomni ženski centar, Beograd, 2013. Istraživanje je sprovedeno 2013. godine u 12 gradova u Srbiji na uzorku od 170 žena sa iskustvom nasilja. Sve učesnice istraživanja su majke sa najmanje jednim maloletnim detetom i obratile su se ženskim organizacijama za podršku i pomoć u situacijama nasilja.

29 *Istanbulska konvencija*, Član 3 - Definicije, Stav d.

30 *Izmene zakona počele su marta 2002. godine kada je uvedeno novo krivično delo - nasilje u porodici (član 118a Krivičnog zakonika Republike Srbije)*, a koje je unapređeno u Krivičnom zakoniku iz 2005. godine. U ovom Krivičnom zakoniku, nasilje u porodici je predviđeno članom 194 kao posebno krivično delo. Izmene i dopune ovog Zakonika iz 2009. godine donele su strože sankcije.

31 *„Praćenje primene zakonskih rešenja o nasilju u porodici u Srbiji: Nalazi pilot istraživanja“*, Vesna Nikolić-Ristanović, UN Women, 2013.

32 *„Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice“*, Tanja Ignjatović, Rekonstrukcija ženski fond, 2011. str. 14.

33 *Porodični zakon Republike Srbije „Sl.glasnik RS“*, br.18/2005 i 72/2011

34 *Krivični zakonik Republike Srbije „Sl.glasnik RS“*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012

ekspertizu i širile saznanja o posebnim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kao i o ranjivim grupama koje iz različitih razloga nisu bile obuhvaćene pružanjem usluga sistema. Ženske organizacije su u poslednjih dvadeset godina ostvarile rad u različitim oblastima: usluge žrtvama nasilja, prevencija, obuka i usavršavanje profesionalaca i podizanje svesti javnosti, kao i razvijanje multisektorske saradnje. Uzimajući u obzir značajno iskustvo organizacija civilnog društva, kao i njihovu stručnost u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, saradnja između civilnog sektora i državnih organa i službi nadležnih za pružanje zaštite žrtvama nasilja, ostvaruje se kao poželjan i neophodan korak u unapređenju sistema zaštite žrtava nasilja, po meri korisnika/ca. O tome svedoče iskustva i podaci iz prakse organizacija koje su konsultovane tokom izrade nacrtu ovog dokumenta: Autonomni ženski centar, Beograd; SOS ženski centar, Novi Sad; SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, Vlasotince; Društvo za edukaciju Roma, Vlasotince; Centar za devojke, Niš; Osvit - SOS na jezicima manjina, Niš; Alternativni centar za devojke, Kruševac; Iz kruga... Vojvodina, Novi Sad; Udruženje Roma, Novi Bečej; Labris - organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd; i mnoge druge.

Analizom propisa, izveštaja nezavisnih institucija, izveštaja Evropske komisije, organizacija civilnog društva koje se zalažu za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, medijskih natpisa i dr. uočljivo je da su diskriminaciji i rodno zasnovanom nasilju najviše izložene mlade žene romske nacionalnosti, žene sa invaliditetom, LGBT osobe, mlade žene, mlade samohrane majke, kao i one mlade žene koje žive na selu.

Podaci ženskih organizacija civilnog društva o zaštiti žena od nasilja

Analiza kapaciteta i postupanja organa i ustanova za zaštitu žena od nasilja predstavljena je u izveštaju "Senka nad Srbijom" koji su za potrebe izveštavanja CEDAW Komitetu 2013. godine, sačinile organizacije: Autonomni ženski centar, ASTRA, Žene u crnom, Labris i Glas razlike.³⁵

Porodično-pravna zaštita od nasilja

Nadležni državni organi, centri za socijalni rad (CSR) i tužilaštva, u vrlo malom procentu pokreću postupke za zaštitu od nasilja u porodici. Iako bi mere zaštite trebalo izricati po hitnom postupku, u otprilike 40% slučajeva održano je više od dva ročišta, a česta je i praksa odlaganja ročišta. Tek u 20,4% slučajeva prvostepena presuda se donese u roku od mesec dana od podizanja tužbe, a značajan broj presuda donese se nakon tri, pa i šest meseci, što je izraz neefikasnosti postupanja sudova koja obesmišljava planiranu svrhu ovih mera.

Krivično-pravna zaštita

Određenje članova porodice kojima se omogućava zaštita od nasilja u porodici, u Krivičnom zakoniku je znatno uže nego u Porodičnom zakonu, što umanjuje mogućnost krivičnopravne zaštite žrtava. U Krivičnom zakoniku ne postoje krivična dela proganjanja ili uhodjenja (od strane člana porodice, sadašnjeg ili bivšeg partnera), uprkos činjenici da je ova pojava vrlo rasprostranjena (18,6% ispitivanih žena). Iskustvo

proganjanja imaju i žene koje nikada nisu bile u emotivnoj ili seksualnoj vezi sa progoniteljem, a ono se ponekada završi i ubistvom žene od strane progonitelja.

Iako su 2009. godine kazne za nasilje u porodici povećane i ukinuta je novčana kazna, nisu usvojena 23 amandmana koja je 2011. godine koncipirao Autonomni ženski centar (AŽC) i podneo ih preko Republičkog zaštitnika građana, u cilju unapređenja zaštite dece i žena od svih formi nasilja i u skladu sa međunarodnim standardima.³⁶

Postoji izrazit disparitet između ukupnog broja policijskih intervencija, broja podnetih krivičnih prijava i osuđenih lica.

Istraživanje krivične prakse pokazuje da se gotovo trećina (28,6%) postupaka pred javnim tužilaštvom završava obustavom ili odustankom javnog tužioca. Krivične sankcije izrečene u prvostepenom postupku pokazuju tendenciju blage kaznene politike: 66,6% je uslovnih osuda, 3,3% su novčane kazne, 21,6%, zatvorske kazne, 6,9% mere bezbednosti i 1,6% sudske opomene. Zatvorske kazne obično traju 4 meseca. Od podnošenja krivične prijave do donošenja prvostepene odluke i nastupanja pravosnažnosti protekne nedopustivo dug vremenski period – od 7 meseci do godinu dana.

Usluge podrške ženama žrtvama nasilja

Iako Republički zavod za socijalnu zaštitu navodi da je u 2011. godini u Srbiji u 15 opština i gradova uspostavljen SOS telefon za žrtve porodičnog nasilja pri državnim institucijama (CSR), proverena navedenih podataka je pokazala da nisu tačni. Ustanovljeno je da 9 od 14 CSR-a ne pruža ovu vrstu usluge, niti ima posebne telefonske linije za SOS usluge (već koriste telefonske brojeve centrale ili druge brojeve CSR), a osoblje nije prošlo nikakvu specijalizovanu obuku za pružanje takvih usluga.

Istovremeno, prema podacima Mreže Žene protiv nasilja, pri ženskim nevladinim organizacijama rade 22 SOS telefona za žene žrtve nasilja, sa velikim i dugogodišnjim iskustvom (među njima 2 SOS telefona za žrtve trgovine ljudima, 4 specijalizovana za žene sa invaliditetom, a 3 su dostupna na jezicima nacionalnih manjina). SOS telefoni ženskih nevladinih organizacija nemaju nikakvu (ili imaju sporadičnu i nedovoljnu) finansijsku podršku lokalnih samouprava, niti mogu da se nađu u Bazi usluga socijalne zaštite, koju vodi Republički zavod za socijalnu zaštitu. Zbog nedostatka finansijskih sredstava, 4 SOS telefona pri ženskim nevladinim organizacijama ugašena su tokom 2011.

Od 13 prihvatilišta za žene koje su preživele nasilje 11 je u nadležnosti države, u okviru CSR-a. U proteklih pet godina 4 prihvatilišta koja su vodile ženske nevladine organizacije ugašena su zbog nedostatka finansijskih sredstava (u Zaječaru, Užicu, Beogradu, Kragujevcu), ali su lokalne samouprave u istim mestima otvorile prihvatilišta u okviru CSR-a. U Srbiji nijedno prihvatilište za žene žrtve nasilja nije dostupno ženama sa invaliditetom. Neka državna prihvatilišta ne uočavaju rodnu dimenziju nasilja i nisu specijalizovana za pomoć ženama i njihovoj deci.

³⁶ Konvencija o zaštiti dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja, koju je Srbija ratifikovala 2010. godine, i Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja, potpisana aprila 2012. Predlozi AŽC-a za izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku, podneti 2011, takode nisu usvojeni, a svi su se odnosili na veća prava posebno osetljivih kategorija žrtava. Zaključak je da postoji snažan politički otpor da se u oblasti krivične zaštite žrtava uspostave standardi saglasni sa međunarodnim standardima.

³⁵ "Senka nad Srbijom", Autonomni ženski centar, ASTRA, Žene u crnom, Labris, Glas razlike, Beograd 2013.

Država još nije usvojila standarde za prihvatilišta. U prihvatilištu u Vranju se organizuju kontakti dece sa nasilnim očevima dok su deca i majke smešteni u prihvatilištu. To može imati ozbiljne posledice za bezbednost žrtava.

U 2011. godini bilo je 137 dece koja su privremenim zaključkom o obezbeđenju smeštaja izmeštena iz porodice radi zaštite bezbednosti, a kao razlog navodi se da „roditelj nije u mogućnosti da zaštiti dete od zlostavljanja drugog roditelja“. Može da se uspostavi štetna praksa odvajanja dece od nenasilnih roditelja, koja bi predstavljala sekundarnu viktimizaciju i deteta i nenasilnog roditelja. Zabrinjavaju mere CSR koje ukazuju na tendenciju da se žene žrtve nasilja „dodato kažnjavaju“ primenom postupaka nadzora nad vršenjem roditeljskih prava, delimičnog i potpunog lišenja roditeljskih prava.

Femicid

Predstavlja najbrutalniji i najekstremniji vid nasilja prema ženama. U periodu od 2007. do 2010. udeo žena u ukupnom broju žrtava ubistava porastao je sa 28% na 43%. Podaci Mreže Žene protiv nasilja pokazuju da je u 2010. godini 26 žena, u 2011. godini 29 žena, u 2012. godini 32 žene, u 2013. godini 43 žene ubijeno u porodičnom ili partnerskom kontekstu.³⁷ Zvanični podaci ne postoje, jer državna statistika ne razvrstava podatke prema tipu odnosa (srodstvu) počinioca i žrtve. Policija nema definisane procedure za procenu rizika niti posebnu liniju rada za slučajeve nasilja u porodici. Predlozi ženskih grupa da se uvede specijalizacija policijskih službenika i standardizuje procena i upravljanje rizikom više puta su odbijani.

Seksualno nasilje nad ženama i devojkama

Seksualno nasilje nad ženama i dalje je tabu-tema u Srbiji. Ne postoje reprezentativna istraživanja državnih institucija o seksualnom nasilju. Jedini dostupni podaci su iz istraživanja ženskih NVO. Prema rezultatima istraživanja Autonomnog ženskog centra iz 2003. godine, 6% žena sa teritorije Beograda prijavilo je seksualno nasilje od strane partnera. Tokom 2009. u Srbiji je vođeno 448 krivičnih postupaka za dela protiv polne slobode, ali je samo 238 osoba osuđeno, od čega 77 za zločin silovanja i 86 za nedozvoljene polne radnje. U 2010. godini u Srbiji je 387 lica procesuirano za krivična dela protiv polne slobode, ali su samo 164 lica osuđena, od čega samo 62 lica za krivično delo silovanja i 47 za nedozvoljene polne radnje. Svi osuđeni su bili muškarci. Krivično delo se karakteriše kao silovanje samo ukoliko je učinjeno uz primenu sile ili pretnje silom, što implicira da bi žena trebalo da pruža fizički otpor (iako jedan broj žena neće pružiti fizički otpor iz straha da će biti teško povređene ili ubijene). Takođe, pravosudna teorija i praksa za karakterisanje dela kao silovanja ili drugog vida prisilnog seksualnog akta postavlja uslov da je došlo do penetracije muškim polnim organom, čak i kada su u pitanju deca. Svi drugi vidovi penetracije, rukom ili stranim predmetom, ili prisiljavanje na oralni seksualni čin, ne smatraju se silovanjem niti prisilom na seksualni čin, već nedozvoljenim polnim radnjama.

Kazna propisana za nedozvoljene polne radnje (stav 1. člana 182 Krivičnog zakonika) jeste novčana ili kazna

zatvora do 3 godine, čak i u slučajevima kada su žrtve deca. Od 86 osuđenih za nedozvoljene polne radnje tokom 2009. godine, 26 ih je dobilo uslovne kazne, a 13 novčane. Tokom 2010. registrovana je 71 žrtva krivičnog dela nedozvoljenih polnih radnji, od čega su 43 bila deca (23 dece mlađe od 14 godina i 20 dece starosti između 14 i 18 godina). Amandmani Autonomnog ženskog centra na član 182, kojima se traži brisanje mogućnosti izricanja novčane kazne, nisu usvojeni.

Krivični zakonik takođe propisuje da se krivično gonjenje silovanja u braku preuzima samo ako se žrtva pridruži krivičnom gonjenju, a ne po službenoj dužnosti, čak i ako postoje dokazi koji potvrđuju da je učinjeno krivično delo. Ova odredba diskriminiše supruge u odnosu na partnerke i druge žene, a amandman za izmenu ovog člana Radna grupa Ministarstva pravde takođe je odbacila. Ne postoje opšti niti specijalizovani Protokoli o postupanju sa žrtvama silovanja, niti postoje specijalizovane, besplatne službe za žrtve silovanja i drugih seksualnih zločina. Ne postoje specijalizovane ustanove čije bi osoblje bilo obrazovano za kompetentnu procenu u slučaju seksualnog zlostavljanja dece, posebno u slučajevima kada izostane penetracija (nedozvoljene polne radnje) odnosno ne dođe do seksualnog odnosa. Majke koje pokušavaju da zaštite svoju decu obično bivaju okrivljene za iznošenje lažnih optužbi i često im se prepisuje lečenje navodnih psiholoških oboljenja.³⁸

Iskustva ženskih organizacija koje rade sa devojkama pokazuju da su devojke na radionicama sklone da aktivno i otvoreno govore na temu rodno zasnovanog nasilja, budući da se u radu sa mladima poštuju principi poverljivosti, poštovanja tuđeg mišljenja i jednakosti, što stvara osećaj sigurnosti i poverenja među učesnicama. Iskustva govore da devojke nisu dovoljno informisane o vrstama rodno zasnovanog nasilja tako da vrlo često ne prepoznaju nasilje kada se susretnu sa njim ili se same nalaze u situaciji nasilja. Devojke najčešće i najlakše prepoznaju fizičko nasilje, dok psihičko nasilje ostane neprimećeno, kao i ekonomsko (za koje vrlo često i ne znaju da postoji). Veoma je aktuelno pitanje proganjanja (stalking) jer je većina devojaka barem jednom bila izložena ovom vidu nasilja (ili su trenutno izložene proganjanju). Seksualno nasilje u vezama se ne prepoznaje.

Dalje, iskustva ženskih organizacija pokazuju da devojke izjednačavaju ljubomoru i ljubav, smatrajući da je u redu ako momak prati svaki njihov korak, ima uvid u njihove privatne telefonske poruke, kao i da poseduje šifre njihovih društvenih naloga na Internetu. Devojke često „prelaze“ preko pretnji, pa čak i udaraca, navodeći kao razlog partnerovu „veliku ljubav i brigu“.

Što se tiče nasilja nad mladima ženama koje se javljaju organizacijama za pomoć, osnovni problem predstavlja loše funkcionisanje sistema za podršku žrtvama nasilja, nedovoljna koordinacija institucija sistema, kao i neosetljivost i nerazumevanje dinamike nasilja nad ženama i potreba samih žrtava od strane predstavnika/ca nadležnih institucija. Zaključci ženskih organizacija ukazuju da se rodno zasnovano nasilje ne prepoznaje od strane mladih ljudi, da se zataškava

38 *“Senka nad Srbijom”, Autonomni ženski centar, ASTRA, Žene u crnom, Labris, Glas razlike, Beograd 2013.*

37 <http://bit.ly/131wj7A>

39 Udruženje Incest trauma centar je jedina specijalizovana organizacija koja pruža usluge i podršku seksualno zlostavljanoj deci i žrtvama incesta i baza njenih podataka o incestu predstavlja jedinu bazu podataka takve vrste. Navedeni podaci preuzeti iz: <http://bit.ly/1szjPc6>.

te tako i toleriše generalno, a prepoznavanje nasilja među i nad mladima predstavlja nužan početni korak ka rešavanju problema.

Iskustvo u radu aktivistkinja ženskih organizacija ukazuju na neophodnu edukaciju mladih o rodno zasnovanom nasilju, koja bi morala biti organizovana u najranijem životnom periodu – u predškolskim ustanovama, a u školi obavezno. Njihova preporuka je da je potrebno uvesti redovan predmet u obrazovni sistem na svim nivoima, tokom kojeg bi mladi kroz radioničarski rad dobili informacije o nasilju, oblicima nasilja i načinima na kojima mogu da sebe zaštite ukoliko se nađu u situaciji nasilja. Potrebna je edukacija i motivacija profesora/ki, kao i osoblja škola na ove teme. Smatraju da treba napraviti savez škola i organizacija civilnog društva, kako bi škole za dobrobit svog programa i učenica pozivale motivisane ekspertkinje da sa devojkama razgovaraju o problemu nasilja na adekvatan, aktivan način, poštujući potrebe mladih ljudi. Takođe, važan je i rad sa roditeljima - roditeljski sastanci su mesto na kojem se može više uraditi po pitanju nasilja među mladima i roditeljskim veština. Takođe je neophodno raditi na pitanju samopouzdanja i samopoštovanja mladih, kao i na pitanju komunikacijskih veština (asertivnosti). Neophodno je da radionice vode motivisane/i radioničarke/ri koje/i razumeju dinamiku rodno zasnovanog nasilja. Preporuka je da je pored rada sa devojkama, neophodno raditi i sa mladićima, kao i sa građanima i građankama na suzbijanju patrijarhalnih predrasuda koje su široko rasprostranjene.

40 Navedeni podaci preuzeti sa <http://bit.ly/1nMRTG9>.

Podaci iz baze Incest trauma centra³⁹ pokazuju da je, od petoro dece koja su seksualno zlostavljana, četvoro ženskog, a jedno muškog pola. Uzrast žrtve pri prvom incidentu seksualnog nasilja je u proseku osam godina i jedan mesec. Počinioci seksualnog nasilja nad decom su pretežno muškarci (u 92 % slučajeva), i to, najčešće biološki otac (najčešći vid incesta je otac - kćerka), zatim očuh, hranitelj, usvojitelj ili osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, privatni profesor). U periodu 1994 - 2004. godine u 2% slučajeva učinilac je bio osoba nepoznata detetu, a u periodu 2005 - 2009. godine svih 100% učinilaca su bile osobe poznate detetu. Period između prvog incidenta zlostavljanja i prijavljivanja iznosio je u proseku devet godina i tri meseca.

Trgovina ljudima je nesporno rodni problem. Većinu žrtava trgovine ljudima u Srbiji čine žene i devojčice (87,5% prema podacima ASTRE) izložene seksualnoj eksploataciji, mada se beleži porast eksploatisanih osoba muškog pola. ASTRA je identifikovala prvog muškarca koji je bio žrtva trgovine ljudima 2004. godine. Osim seksualne i radne eksploatacije, prisutni su, mada u manjoj meri, i ostali oblici eksploatacije žrtava trgovine ljudima – prinudna prošnja, prinudni brak, prinuda na vršenje krivičnih dela, nelegalno usvojenje.

Od 2004. godine uočen je značajan porast broja dece koja se nalaze u lancu trgovine ljudima. Posmatrano na nivou ukupnog rada ASTRE (2002-jun 2013), deca čine 36% od ukupnog broja identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Uprkos tome, u Srbiji još uvek ne postoje

posebni specijalizovani programi i mere postupanja sa decom žrtvama trgovine ljudima. Deca dobijaju istu pomoć kao i punoletne žrtve, dele sklonište sa njima i prolaze kroz isti tretman ili se smeštaju u prihvatilišta za zlostavljano decu, gde ne dobijaju neophodnu specijalizovanu pomoć.⁴⁰

Višestruko marginalizovane grupe mladih žena

Romkinje

Rodno zasnovanom nasilju posebno su izložene žene iz marginalizovanih i višestruko diskriminiranih grupa.

Predrasude o Romima kod opšteg stanovništva su jake i dominantne. Preovlađujuća diskriminacija Roma dovodi do toga da su oni žrtve netolerancije, govora mržnje, fizičkih napada i pretnji od strane ekstremista, ekstremne desnice i militantnih grupa. Podaci organizacija civilnog društva pokazuju da hiljade Roma i dalje žive u osiromašenim neformalnim naseljima, bez pristupa struji, tekućoj vodi i kanalizaciji, kao i zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju. Romska manjina nastavlja da se suočava sa društvenom isključenošću i visokom nezaposlenošću, dok su Romkinje i romska deca i dalje često izložena porodičnom nasilju, koje često ostaje neprijavljeno. Nužno je imati u vidu korelaciju između roda i nasilja, dodatno opterećenu rasnim i klasnim faktorima, prilikom razumevanja razloga zbog kojih se Romkinje nalaze u povećanom riziku od rodno zasnovanog nasilja.

Istraživačke studije i iskustvo romskih ženskih organizacija koje rade na suzbijanju nasilja ukazuju na diskriminaciju koje Romkinje doživljavaju od strane predstavnika i predstavnica lokalne samouprave (centar za socijalni rad, sud, gradska opština, policija, dom zdravlja i obrazovne ustanove) prilikom obraćanja za zaštitu od nasilja. Diskriminacija Romkinja od strane institucija dovodi do nedostatka poverenja žrtava nasilja u ustanove, što ima za rezultat nizak nivo prijavljivanja slučajeva nasilja. Sa druge strane, žene koje se odlučuju da prijave situacije nasilja nadležnim institucijama (često) ne dobijaju efikasnu i pravovremenu zaštitu.

Zbog loših uslova življenja i materijalne situacije prosečan životni vek Roma i Romkinja je 48 godina, sa velikim procentom smrtnosti dece. Deca usled neodgovornog odnosa lokalne samouprave nemaju mogućnosti kvalitetnog života i obrazovanja unutar zajednice. Često zbog svog lošeg imovinskog statusa i nemogućnosti održavanja kvalitetne lične higijene bivaju izopštena od strane druge dece sa elementima diskriminatorne politike od strane roditelja, druge dece, pa i predstavnika nastavničkog osoblja. Ova komponenta utiče na to da se mladi Romi i Romkinje uglavnom odlučuju da ne završe čak ni osnovno školsko obrazovanje i time postaju deo začaranog kruga siromaštva. Naime, ne mogu da se kvalitetno uključe u zajednicu jer imaju loš socijalni status, a opet ne mogu da loš socijalni status poprave jer ne mogu da dobiju posao, koji opet ne mogu da dobiju jer nemaju odgovarajuću stručnu spremu. Ova loša pojava je posebno

iskazana kod devojčica, jer su njima još dodatno nametnute tradicionalne norme ponašanja.

Pristup romske dece obrazovanju i dalje je izrazito nepovoljan. Istraživački podaci⁴¹ ukazuju da u Srbiji još uvek nije ostvaren univerzalan pristup osnovnom obrazovanju. U odnosu na pohađanje osnovnog obrazovanja, u poređenju sa opštom populacijom, koja je skoro dostigla univerzalni pristup osnovnom obrazovanju (98,5%), stopa pohađanja dece iz romskih naselja je daleko ispod nacionalnog proseka – samo 84,9% romskih devojčica i dečaka osnovnoškolskog uzrasta (od 7 do 14 godina) pohađa osnovnu školu. Ozbiljan problem predstavljaju visoke stope napuštanja školovanja dece iz romske populacije, kao i kod drugih grupa u nepovoljnom društvenom položaju. Neto stopa završavanja osnovnog obrazovanja⁴² (u opštoj populaciji) iznosi 93,4%, dok je u grupi dece iz romskih naselja samo 64%. Podaci sprovedenih istraživanja pokazuju da ima više dečaka (28%) nego devojčica (15%) u srednjim školama, odnosno, ukazuje da su devojčice u nepovoljnijem položaju kada je u pitanju srednjoškolsko obrazovanje romske populacije.

Slaba obrazovanost Romkinja jedan je od problema sa kojima se suočavaju ženske organizacije u radu sa Romkinjama. Uzroci ovog problema su višebrojni: siromaštvo, njihova porodična marginalizovanost (one nisu nositeljke promena unutar porodice osim ukoliko nemaju ulogu svekrve i bake), rani i ugovoreni brakovi i neinformisanost romske porodice o važnosti obrazovanja ženske dece u cilju prevazilaženja siromaštva. Neobrazovanost Romkinje čini lakim plenom manipulacija od strane porodice i supružnika. Posledica neobrazovanosti je nedovoljno poznavanje sopstvenih prava što uzorkuje moderni „ropski“ odnos koji je gotovo uvek praćen svim oblicima fizičkog i psihičkog nasilja, omalovažavanja i zlostavljanja.

Napuštanje školovanja je pojava posebno vidljiva među devojčicama, jer su njima još dodatno nametnute i tradicionalne norme ponašanja, što sve zajedno dovodi do specifičnih problema sa kojim se suočavaju romske devojčice (poput: pritiska roditelja na devojčice da prihvate štetne tradicionalne prakse: ranu udaju, ugovorene brakove, prinudne brakove, prodaju nevesta, čuvanje starijih ukućana, primarna uloga majke). Teška ekonomska situacija dovodi do „selekcije“ u procesu obrazovanja putem ukorenjene predrasude da u „žensko dete ne treba ulagati, jer će ono dobro doneti tuđoj kući, pa što trošiti na nju“. Sa druge strane sinovi su ti koji ostaju unutar primarne porodice i izdržavaju je.

Romske ženske organizacije kontinuirano naglašavaju važnost poklanjanja pažnje problemu ugovorenih i prinudnih brakova i „prodaja nevesta“ i preduzimanju adekvatnih institucionalnih mera. Međutim, problem ranih brakova kod Roma i nekih drugih manjina uglavnom je zanemaren i institucije ga previdaju.⁴³ Iskustvo ženskih organizacija, zasnovano na obimnom radu na terenu u romskim naseljima, pokazuje da ovakve prakse (često) ostaju prihvaćene od strane centara za socijalni rad kao „tradicija kod Roma“ koja ne može i ne treba da bude sprečavana. U romskim naseljima, devojčice mlađe od 18 godina uglavnom žive u zajed-

nicama sa partnerima tj. vanbračnim zajednicama. Dodatni problem predstavlja što se ugovoreni brakovi, brakovi među maloletnicima i prinudni brakovi ne smatraju oblicima rodno zasnovanog nasilja u javnosti i medijima, što svakako nije u skladu sa međunarodnim dokumentima i relevantnim analizama na nivou UN-a. Prisiljavanje na brak u praksi je ponekad kažnjivo zakonom kao oblik trgovine ljudima. Međutim, podaci o žrtvama prinudnih brakova (koje su kao takve identifikovane od strane institucija) su retki.⁴⁴

Podaci o populaciji koja živi u romskim naseljima otkrivaju uznemirujuće trendove. Skoro 17% žena starosti 15-49 godina iz romskih naselja je udato pre navršene 15 godine života, a 57% njih je udato pre 18. Skoro polovina mladih žena (starosti 15-19 godina) su trenutno udane ili u vanbračnoj zajednici (42,7%)⁴⁵. Nalazi istraživanja, kao i iskustvo romskih ženskih organizacija zasnovano na terenskom radu u romskim naseljima, ukazuju da rani brakovi i vanbračne zajednice umanjuju obrazovne i profesionalne mogućnosti, uzrokuju ekonomsku zavisnost od supruga i njegove porodice i potencijalno izlažu devojčice i žene većem riziku od porodičnog nasilja i zdravstvenim rizicima povezanim sa ranom trudnoćom.

„Rano udane devojčice predstavljaju specifičnu, mada često „nevidljivu“, grupu. Od njih se traži da obavljaju brojne kućne poslove, pod pritiskom su da dokažu da su plodne, a zadužene su i da gaje decu iako su i same još deca. Udate devojčice i devojčice-majke suočavaju se ograničenom mogućnošću donošenja odluka i suženim izborom u životu. Žene koje se udaju u ranoj mladosti češće veruju u prihvatljivost povremenog fizičkog nasilja od strane muža/partnera, i same su češće izložene porodičnom nasilju. Veruje se da starosna razlika među partnerima doprinosi ovoj nasilnoj dinamici moći. Smrtni slučajevi tokom trudnoće su najčešći uzrok smrtnosti i udatih i neudatih devojaka starosti od 15 do 19 godina, a to je posebno slučaj među mladima u ovoj grupi. Postoje dokazi da se devojke koje mlade stupaju u brak češće udaju za starije muškarce“.⁴⁶

U Srbiji ne postoje adekvatne mere i programi koji bi omogućili nastavak školovanja mladim Romkinjama koje su napustile osnovnu školu zbog rane udaje i trudnoće. Kako je istaknuto u analizi (UNICEF, Izveštaj Komitetu za prava deteta, 2008.) postojeći programi obrazovanja odraslih nisu prilagođeni potrebama mladih majki iz romske populacije. Pošto ne postoji odgovarajuća „druga šansa“ za mlade maloletne majke da upišu redovnu školu, one koje su napustile školu ili je nisu upisale pravovremeno, mogu da nastave školovanje u školama za odrasle, „večernjim školama“. Obrazovni programi i nastavni metodi u ovim školama nisu prilagođeni maloletnim majkama i ovo je jedan od razloga zašto deca koja prekinu školovanje retko isto i nastavljaju. Iako je obrazovanje prepoznato kao ključni faktor u izlasku iz kruga siromaštva, razlozi za nizak obuhvat marginalizovanih grupa obrazovanjem i dalje su diskriminacija i neprijateljski stavovi okoline, neznanje i nepoštovanje različitih kultura i tradicija.⁴⁷

Romkinje na selu žive u ekstremnom siromaštvu i izolaciji, a mnoge od njih su raseljene sa Kosova.

41 Republički zavod za statistiku i UNICEF. 2014. Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji, 2014. i Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji, 2014. Glavni nalazi. Beograd, Srbija: Republički zavod za statistiku i UNICEF.

42 Idem.

43 Romkinje progovaraju. Izveštaj iz senke upućen Komitetu za ukidanje diskriminacije žena (CEDAW Komitet) za razmatranje na 55. sednici (8-26. jul 2013) Romska ženska mreža Srbije, Beograd 2013., str. 38.

44 Idem, str. 80.

45 Republički zavod za statistiku i UNICEF. 2014.

46 Romkinje progovaraju. str. 84

47 Romkinje progovaraju. str. 54.

48 Istraživački izveštaj o kvalitetu života žena sa invaliditetom u Vojvodini, ...IZ KRUGA – Vojvodina, organizacija za podršku ženama sa invaliditetom, Novi Sad, 2012. str. 3-5.

49 Poseban izveštaj o diskriminaciji osoba sa invaliditetom, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2013. Str. 7.

50 Nasilje nad ženama sa invaliditetom, Veronika Mitro, Novi Sad, 2014. Prevod teksta: Barbara Faye Waxman Fiduccia and Leslie R. Wolf (1999), Violence Against Disabled Women, Center for Women Policy Studies. Dostupno na: <http://bit.ly/1rS1rfs>

51 "Žene sa invaliditetom - nevidljive žrtve nasilja" ...Iz kruga, Beograd, 2009.

52 Istraživački izveštaj o kvalitetu života žena sa invaliditetom u Vojvodini, ...IZ KRUGA – Vojvodina, organizacija za podršku ženama sa invaliditetom, Novi Sad, 2012. Str. 37-40.

53 Žene sa invaliditetom u Srbiji – prva analiza stanja i pravne regulative o položaju žena sa invaliditetom u Republici Srbiji, Lepojka Čarević Mitanovski, Violeta Kočić Mitaček i Marko Savić, "...Iz kruga", 2009.

54 Važno je imati na umu da seksualnost, kao što je slučaj i sa rodom, predstavlja nešto što podrazumeva ogromnu raznolikost, a što se ipak uvek u izvesnoj meri disciplinuje društvenom praksom i očekivanjima.

55 Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-based Violence Affecting Young. Edited by Dennis van der Veer, Yael Ohana, Gavan Titley, Goran Buldovski, Council of Europe, 2007. Str. 27.

56 Izveštaji koje od 2005. objavljuje Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava o nasilju nad LGBTIQ osobama dostupni na sajtu <http://bit.ly/1wDycjO>.

57 "Zločin iz mržnje - svako krivično delo izvršeno iz mržnje prema nekom licu ili grupi lica zbog njegove rase, boje kože, pola, polne orijentacije, jezika, vere, političkog ili drugog uverenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovine, rođenja, obrazovanja, društvenog položaja, godina, zdravstvenog statusa ili drugih osobina". Komitet pravnik za ljudska prava - YUCOM, Govor mržnje i zločin mržnje kao instituti međunarodnog i domaćeg prava, Beograd, 2007.

Mlade žene sa invaliditetom

Invaliditet kao društveni fenomen značajan je za proces formiranja identiteta, i predstavlja samo jedan aspekt života osobe sa invaliditetom. Socijalni model gledanja na invalidnosti, nasuprot medicinskom modelu, u centar stavlja osobu, a ne njen invaliditet, pa je i najzastupljeniji u pokretu osoba sa invaliditetom. Društvo, odnosno okolina u kojoj živi osoba sa invaliditetom izjednačavajući invaliditet sa njenim celokupnim identitetom ometa jednake mogućnosti za njen razvoj i život. Sa razvojem pokreta osoba sa invaliditetom, demokratizacije društva i razvoja svesti o ljudskim pravima težište problema se sa invaliditetom pomera na društveni sistem, sredinu i okruženje. Naime, uvida se da invaliditet ne mora biti problem sam po sebi i da je društvo, odnosno društveni sistem ono što zapravo predstavlja problem budući da kreirano po merama većine nije podobno i pristupačno manjinskim grupama kao što su osobe sa invaliditetom. Upravo su pogrešne premise društva o invalidnosti i osobama sa invaliditetom odgovorne za situaciju da se većina osoba sa invaliditetom danas nalazi među najsiromašnijim, najmanje obrazovanim i socijalno ugroženim grupama stanovništva u Republici Srbiji.⁴⁸

U Srbiji živi između 700.000 i 800.000 osoba sa nekom vrstom invaliditeta. Osobe sa fizičkim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom spadaju u red najugroženijih društvenih grupa i izložene su diskriminaciji u svim oblastima društvenog života. To potvrđuju i stavovi građana/ki, koji/e osobe sa invaliditetom prepoznaju kao jednu od tri najdiskriminisane društvene grupe, posle Roma i siromašnih osoba. Iako je poslednjih godina postavljen solidan normativni okvir za ostvarivanje i zaštitu prava na ravnopravnost osoba sa invaliditetom, društveni položaj ove grupe građana/nki i dalje je veoma nepovoljan, tako da je neophodno preduzeti niz koraka kako bi se obezbedila njihova faktička ravnopravnost, pristupačnost i participacija, posebno onih iz najugroženijih grupa, kao što su deca sa smetnjama u razvoju, osobe sa intelektualnim i psihosocijalnim teškoćama i žene sa invaliditetom. Mnoga deca i mladi sa invaliditetom i dalje su izvan redovnog sistema obrazovanja, a postoje mnoge prepreke i u pogledu pristupa visokoškolskom obrazovanju.⁴⁹

Žene sa invaliditetom su često u situaciji dvostruke i/ili višestruke diskriminacije o čemu se u javnim diskusijama malo govori. Dosadašnje interesovanje stručne javnosti za invalidnost kao društvenog fenomena uglavnom ne uključuje rodnu perspektivu. Devojke i žene sa invaliditetom se suočavaju sa alarmantnom stopom nasilja – u okviru porodice, od poznanika, u institucijama i u čitavom društvu. To nasilje uključuje verbalno zlostavljanje, ekonomsko i emocionalno zlostavljanje, fizičko i seksualno nasilje, prinudnu izolaciju, zastrašivanje, napuštanje i zanemarivanje, uskraćivanje opreme, lekova i transporta ili personalne asistencije.⁵⁰

S obzirom na to da su kod nas predrasude prema ženama sa invaliditetom kao i nepristupačno okruženje još uvek vrlo prisutne, potrebno je raditi na kreiranju jednakih mogućnosti i kad je ovaj aspekt života žene u pitanju. Fizičke i psihosocijalne barijere reflektuju

uverenje da su žene sa invaliditetom nesposobne da brinu o sebi, kao i da imaju decu, da se staraju o njima i budu dobre majke. Pored toga, prisutna je i predrasuda da su žene sa invaliditetom aseksualne, odnosno da nemaju potrebe za i u vezi sa seksom, što vodi zaključku da onda nije ni potrebno da brinu o svom reproduktivnom zdravlju i zaštiti. Ako ostavimo po strani predrasude prema ženama sa invaliditetom i njihovoj seksualnosti, i dalje ostaju prepreke koje proizilaze iz načina sprovođenja zdravstvenih politika namenjenih ženama, koje ne prepoznaju žene sa invaliditetom.

Žene sa invaliditetom gotovo se i ne pominju u istraživanjima i podacima o nasilju u porodici. Imajući u vidu da je reč o ženama koje se u ekonomskom pogledu, kao i u drugim segmentima života često oslanjaju na podršku drugih, i koje su u većoj meri izložene i diskriminaciji u odnosu na druge žene, čini se da je rizik da budu izložene nasilju u porodici veći. Međutim, iako nema zvanične statistike i podataka na koje se možemo osloniti, iskustvo i rad sa ženama sa invaliditetom ženskih organizacija navodi na zaključak da nasilje u porodici kada je reč o ženama sa invaliditetom ima drugačiju sliku od onog koje je karakteristično za opštu populaciju. Podaci organizacije za zaštitu prava i podršku ženama sa invaliditetom „...Iz kruga“ – Beograd,⁵¹ zasnovani na 5.520 poziva koje je organizacija primila u periodu od 1997. do 2008. pokazuju da su većinu poziva (93%) uputile su žene sa invaliditetom koje su bile izložene različitim oblicima nasilja. Najzastupljenije je bilo verbalno nasilje (28%), zatim ekonomsko (24%), fizičko (11%), prinudna izolacija (22%) i seksualno nasilje (6%). Po vrstama invaliditeta, najranjivije su žene koje imaju intelektualni invaliditet - 48%, zatim cerebralnu paralizu - 32%, mišićnu distrofiju i neuromišićne bolesti - 15% i žene sa kombinovanim invaliditetom - 5%. Osim verbalnog, ekonomskog, fizičkog i seksualnog, nasilja koje je prisutno i u opštoj populaciji, prinudna izolacija kao oblik nasilja karakteristična je isključivo kod osoba sa invaliditetom. Situaciju da je nekim osobama sa invaliditetom potrebna personalna asistencija u obavljanju svakodnevnih aktivnosti neki iz njihove najbliže okoline mogu zloupotrebljavati i manipulirati time, što se može okarakterisati kao jedan vid nasilja. Ovakva situacija je prisutna u životima osoba sa invaliditetom generalno, pa je i tu potrebno sprovesti istraživanja i rodne analize kako bi se utvrdile specifičnosti pojave nasilja u porodici za muškarce i žene sa invaliditetom.⁵² Ženske organizacije često prijavljuju da žene sa invaliditetom imaju naročite poteškoće u dobijanju zaštite od institucija. Kada žena sa invaliditetom pokuša da izađe iz kruga nasilja, iako su retki primeri u praksi, često se suočava sa nerazumevanjem organa javnih vlasti (posebno pred sudom), nema dovoljno podrške tokom samog procesa, a i neophodna dodatna podrška izostaje (npr. mnoga prihvatilišta i sigurne kuće nisu arhitektonski prilagođene ili ne primaju žene sa invaliditetom zbog navodne specifičnosti u pružanju podrške).⁵³

LGBT osobe

Nasilje nad lezbejkama, homoseksualcima, biseksualnim i transrodnim osobama (LGBT) često se zanemaruje kada se govori o rodno zasnovanom nasilju. „Seksualnost“⁵⁴ je kompleksan termin jer se on istovremeno

58 *Hate Crimes - Actions of State Authorities in Cases of Attacks Against LGBT Persons in Serbia*, Ivana Stjelja, Kristina Todorović, Dragana Todorović, Jovanka Todorović, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, 2014: <http://bit.ly/1u3lWMM>

59 Zakoni u kojima se eksplicitno spominje seksualna orijentacija i/ili rodni identitet su opšti Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o radu, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o javnom informisanju, Zakon o radiodifuziji, Zakon o mladima, amandmani i dopune Zakona o zdravstvenom osiguranju, Zakon o socijalnoj zaštiti, kao i Zakon o amandmanima i dopunama krivičnog Zakona.

60 "Istopolna orijentacija u srednjoškolskim udžbenicima", Mina Damjanović, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, 2014.

61 *Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-based Violence Affecting Young*. Edited by Dennis van der Veur, Yael Ohana, Gavan Tittle, Goran Buldioski, Council of Europe, 2007., str. 63.

62 *Ibid.*

63 „Ka nehomofobičnoj srednjoj školi“, Gayten-LGBT, Beograd, 2008; „Rodna ravnopravnost u planovima i programima osnovnog obrazovanja“, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2010; „Preporuke za usaglašavanje nastavnih planova i programa i nastavnih materijala sa principima obrazovanja za ljudska prava i inkluzivno društvo“, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2011.

64 *Senka nad Srbijom – Izveštaj nevladinih organizacija za 55. zasedanje Komiteta CEDAW 2013.*, str. 48.

65 *Preporuka Poverenice za zaštitu ravnopravnosti Ministarstvu prosvete i nauke Republike Srbije, Skupštini, Nacionalnom prosvetnom savetu i Zavodu za unapređenje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja.*, br. 649/211 od 10. juna 2011. godine za uklanjanje diskriminatornih sadržaja iz nastavnih materijala i nastavne prakse i promovisanje tolerancije, uvažavanja različitosti i poštovanja ljudskih prava

66 "Istopolna orijentacija u srednjoškolskim udžbenicima", Mina Damjanović, Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Beograd, 2014.

odnosi na (a) reprodukciju, (b) erotsku želju za drugim ljudskim bićem, i (c) centralni aspekt rodno identiteta. Ideja da biološka reprodukcija definiše „normalne“ seksualne identitete služi kao osnova za diskriminaciju nad seksualnim identitetima koji se u tom smislu doživljavaju kao različiti i abnormalni.⁵⁵ Rodno zasnovano nasilje prema LGBT osobama predstavlja fizički, psihički ili verbalni napad na lezbejku, homoseksualca, biseksualnu ili transrodnu osobu zbog njihove seksualne orijentacije ili rodno identiteta.

Društveni položaj LGBT populacije u Srbiji karakteriše visok stepen diskriminacije, nasilja i pretnji u svim sferama, kako privatnog, tako i javnog života. Ovo uključuje prijavljene slučajeve nasilja, pretnje nasiljem, diskriminaciju na radnom mestu, nezakonitu hospitalizaciju i lečenje homoseksualnosti, diskriminacija u obrazovanju, slobodan pristup uslugama i resursima, itd. Rezultati istraživanja⁵⁶ koja su se bavila nasiljem prema LGBT populaciji pokazuju da napadi na LGBT osobe predstavljaju svakodnevnu pojavu. Procesuiranje osoba koje su počinile napad otežava činjenica da se zločin iz mržnje⁵⁷ teško dokazuje. Primena postojećih zakonskih rešenja je neuspešna usled nedostatka obrazovanja i prisutne homofobije u državnim institucijama. Usled ovakvog stanja, LGBT osobe u većem stepenu doživljavaju zločine iz mržnje u odnosu na prosečni nivo u Srbiji. Ovi zločini se generalno ne prijavljuju zbog nepoverenja LGBT osoba u državne institucije i iz straha od stigmatizacije, dalje viktimizacije i nasilja.⁵⁸ Zakonski okvir koji reguliše problem nasilja i diskriminacije prema LGBT⁵⁹ populaciji postoji, ali uprkos tome, tužilaštvo, mediji, ali i sam vrh političkog sistema svoju politiku zasnivaju na govoru mržnje koji u osnovi sadrži stereotipe i predrasude prema LGBT populaciji.⁶⁰

Nasilje u vezama LGBT osoba teže prepoznaje kako žrtva tako i službe za podršku, pošto redovne službe koje se bave nasiljem u porodici ne prepoznaju uvek određenu vrstu nasilja u vezama između osoba istog pola i retko imaju iskustva u bavljenju njegovim specifičnim aspektima. Statistika pokazuje da se nasilje javlja otprilike jednako često u heteroseksualnim vezama, vezama homoseksualnih muškaraca i lezbejki (svaka četvrta).⁶¹ Glavne sličnosti kada je u pitanju nasilje u vezama osoba istog i različitog roda su: oblik zlostavljanja, kontrola počinioca nad žrtvom, moguća izolovanost žrtve i dinamika „ciklusa nasilja“. Razlike uključuju sljedeće:

Izolacija – izolacija koja prati nasilje u partnerskom odnosu može biti dodatno izražena ako je reč o LGBT osobi u homofobičnom društvu. Čutanje o nasilju u partnerskom odnosu u okviru LGBT zajednice dodatno izoluje žrtvu, čime se povećava moć nasilnika. Na to se nadovezuje problem ograničenog prostora u okviru LGBT mreža – može biti teško zadržati privatnost, a izlazak iz veze može biti dodatno otežan.

Heteroseksistička manipulacija – nasilnik može pretiti da će „otkriti“ nečiju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet prijateljima, porodici, saradnicima, stanodavcu. Takođe, postojeće službe mogu tražiti od osobe da protiv svoje volje obelodani svoju orijentaciju.

Kontekst ranijeg maltretiranja - LGBT osobe često se sa puno predostrožnosti obraćaju skloništim, socijalnim službama, službama koje se bave nasiljem u porodici, policiji i sudovima. Žrtve koje pripadaju ovoj grupi mogu se plašiti ponovne viktimizacije kroz homofobiju, nepoverenje, odbacivanje i ponižavanje od strane institucija koje se u prošlosti LGBT osobe isključivale, bile prema njima neprijateljski nastrojene ili nasilne.⁶²

Različite studije su pokazale da edukativni materijali (udžbenici, planovi i programi rada), kao ni zaposleni u sektoru obrazovanja, nisu rodno osetljivi, pri čemu promovišu i obnavljaju tradicionalne rodne uloge na svim nivoima obrazovanja u Srbiji.⁶³ Zbog toga, edukativni materijali ne sadrže informacije o neheteronormativnim seksualnostima, uključujući informacije o lezbejkama, niti predavači/ce, usled nedostatka znanja i osetljivosti, prenose ovakve informacije studentima/kinjama i učenicama/cima. Ovakva situacija osnažuje netoleranciju prema lezbejkama, koja je obično zasnovana na činjenici da se lezbejke ne prilagođavaju predefinisanim predstavama o ženskom rodnom identitetu. Kao rezultat toga, lezbejke su pod velikim rizikom od fizičkog nasilja, zločina iz mržnje, seksualnih napada i uznemiravanja, kako unutar tako i izvan okvira obrazovanja.⁶⁴

Takođe, jedna od preporuka Poverenice za zaštitu ravnopravnosti upućena Ministarstvu prosvete i nauke Republike Srbije, Nacionalnom prosvetnom savetu i Zavodu za unapređenje kvaliteta vaspitanja i obrazovanja se odnosila na preduzimanje neophodnih mera kako bi se obezbedilo uvođenje afirmativnih i tačnih prikaza istopolne seksualno-emotivne orijentacije, transrodnosti, transpolnosti i interseksualnosti u sve udžbenike (kako prirodnih, tako i društvenih nauka). „Da bi obrazovni sistem bio u funkciji stvaranja otvorenog i toleranog društva, deo njegovog sadržaja mora se u potpunosti izmeniti (i/ili ukloniti). Time bi se zaustavilo dalje ukorenjivanje homofobije, predrasuda i stereotipa, ali i reprodukcije netačnosti i neznanja uperenih protiv neheteroseksualnih (LGBT TIAQ) pojedinaca/pojedinki, čime se LGBT TIAQ populacija diskriminiše, a sve maloletne osobe koje se školuju lišavaju prava na tačnost informacija i znanja koja se obrazovanjem stiču.“⁶⁵

Rezultati analize sadržaja udžbenika i načina na koje se tretira istopolna seksualna orijentacija u njima, koja je objavljena u avgustu 2014. godine,⁶⁶ ukazuju na postojanje diskriminatornog sadržaja u udžbenicima i to kroz patologizaciju istopolne seksualne orijentacije, kao i kroz podržavanje negativnih stereotipa i predrasuda. U srednjoškolskim udžbenicima u Srbiji ima govora mržnje, dok je homoseksualnost, kao društveni fenomen nevidljiva, što doprinosi da ona ostane u sferi zabranjene sklonosti sa svim pripadajućim predrasadama. Opšta preporuka ove analize odnosi se na uklanjanje diskriminatornih sadržaja iz nastavnih materijala i prakse, promovisanje poštovanja ljudskih prava kroz usaglašavanje sadržaja udžbenika sa tehivama i dostignućima savremene nauke i kroz primenu zakona Republike Srbije. Krajnji zaključak analize je da bi obrazovanje trebalo da bude mesto promene, jer se upravo kroz sistem obrazovanja vrednosti prenose,

uče, ali i utemeljuju, obnavljaju i dodatno proizvode; zahtev za promenom sadržaja onoga što se uči je ujedno i zahtev za promenom dominantne vrednosti.

Budući da je heteronormativnost važan deo dominantne kulturne matrice u Srbiji, prisutan je problem vidljivosti LGBT egzistencije jer se homoseksualnost u skladu sa dominantnom matricom smatra "prestupom i pretnjom". Ovaj problem je najočigledniji prilikom pokušaja održavanja Parade Ponosa u Srbiji, čijim se zabranjivanjem šalje poruka društvu da homoseksualnost nije vredna jednakih prava i vidljivosti, te da su pretnje i nasilje legitimni vid suprotstavljanja LGBT osobama.

Preventivne mere za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja

Poslednjih godina povećan je broj javnih kampanja protiv rodno zasnovanog nasilja u porodici i partnerskim odnosima, kao i javnih kampanja za promociju prava LGBT osoba. Od 2006. godine ženske organizacije civilnog društva sprovode kampanju "16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama" u preko 40 gradova u Srbiji, u koju su uključeni i mladi ljudi. Institucionalna tela za rodnu ravnopravnost na svim nivoima, kao i nezavisne institucije uključili su se u organizovanje konferencija, javnih kampanja, tribina i slično.

Poseban deo preventivno-edukativnih aktivnosti odnosi se na rad sa mladim ljudima. Organizacije civilnog društva širom Srbije organizovale su vršnjačke radionice, tribine, obuke i seminare sa mladim ljudima kako bi oni stekli osnovna znanja o rodno zasnovanom nasilju i diskriminaciji, mogućnostima prevencije i načinima zaštite koji im stoje na raspolaganju, usvojili nenasilne obrasce ponašanja, te razvili veštine za dalji prenos znanja vršnjacima. Takođe, ove organizacije, bilo da se bave suzbijanjem nasilja nad ženama, promocijom i zaštitom prava LGBT osoba, ljudskim pravima ili organizacije posvećene iskorenjivanju svih oblika trgovine ljudima, pored rada sa mladim ljudima, edukuju i profesionalce/ke u institucijama sistema za prepoznavanje i razumevanje rodno zasnovanog nasilja i unapređenje veština za postupanje u slučajevima nasilja. Sve ove aktivnosti su projektnog karaktera, zavisne od donatorskih sredstava i mogućnosti samih organizacija da utiču na održivost i dugoročnost aktivnosti.

Program „Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu“ sprovodi UNICEF od 2005. godine⁶⁷ u Srbiji u cilju stvaranja bezbedne i podsticajne sredine za učenje, rad i razvoj. Od 2012. godine, rodna ravnopravnost i prevencija rodno zasnovanog nasilja identifikovani su kao bitni segmenti u borbi protiv diskriminacije i nasilja. Kao odgovor na ovaj problem, koji nije bio prioritet u obrazovnom sistemu Srbije, Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja i UNICEF su pokrenuli inicijativu urodnjavanja programa „Škola bez nasilja“. Tako se pod okriljem programa „Škola bez nasilja“ organizuju i izvode treninzi za vršnjačke trenerice, vršnjačke radionice za mlade kako bi se ojačali kapaciteti mladih ljudi da razumeju i da se suprotstave rodno zasnovanom nasilju

i rodni stereotipima, razvila toleranciju i jednakost među mladima i kako bi kreirali sigurno okruženje za sebe i svoje vršnjake kroz akciju. Takođe, izvodi se i edukacija profesionalaca koji rade sa mladim ljudima, kako bi se unapredila njihova praksa i omogućila efikasnija zaštita žena i dece žrtava rodno zasnovanog nasilja. Na nivou lokalnih zajednica gde se se treninzi izvode utiče se na jačanju javne svesti o rodno zasnovanom nasilju nad ženama i decom. Iako se program „Škola bez nasilja“ sprovodi u 275 osnovnih i srednjih škola u preko 70 opština u Srbiji, program „Škole bez nasilja“ koji ima uključenu rodnu komponentu sprovodi se samo u 50 škola (35 osnovnih i 15 srednjih) u Srbiji.

Veliki pomak u institucionalizaciji tema koje se tiču seksualnosti mladih ljudi, kao i specifične veze između roda i nasilja, napravljen je 2013. godine uvođenjem pilot projekta Pokrajinskog sekretarijata za omladinu i sport Autonomne pokrajine Vojvodine "Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju" u 10 gimnazija i srednjih škola iz 10 opština i gradova Vojvodine. Tokom školske 2013/14. godine 1.200 đaka drugih razreda srednjih škola pratilo je istoimena jednogodišnja predavanja i radionice na teme: seksualnosti mladih, reproduktivnog zdravlja, seksualnog zdravlja, međuljudskih odnosa, veština komunikacije i donošenja odluka, rodni pitanja. Teme rod i nasilje, kao i seksualna prinuda kao oblik rodno zasnovanog nasilja uključene su u udžbenik kao zasebne lekcije te tako napor pokretača projekta zaslužuje pohvalu u smislu otvaranja važnih tema koje se tiču nasilja među mladima.⁶⁸

Incest trauma centar kao jedina specijalizovana organizacija koja pruža usluge i psihološka podrška deci i ženama koji su preživeli seksualno nasilje i trening-centar za obučavanje koleginica i kolega koji rade na zaštiti dece i žena od nasilja u porodici i seksualnog zlostavljanja, od 2009. godine strateški je fokusirana na uvođenju teme seksualnog nasilja u nacionalni školski nastavni plan i program i relevantne udžbenike. Počev od septembra 2007. do danas, Incest Trauma Centar – Beograd realizuje Inicijativu za uvođenje teme nasilja nad decom i ženama koju je, u cilju sprečavanja nasilja, neophodno obrađivati od vrtića do fakulteta.

67 Realizacija programa "Škola bez nasilja" započeta je školske 2005/06. godine. Program sprovodi UNICEF u saradnji sa Ministarstvom prosvete i nauke, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom rada i socijalne politike, Savetom za prava deteta Vlade Republike Srbije, Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, a od školske 2008/09. godine i sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Ministarstvom omladine i sporta.

68 U lekciji o seksualnim identitetima čitamo: „Dugotrajnim istraživanjima i proučavanjima došlo se do zaključka da je homoseksualnost normalna i pozitivna varijacija ljudske seksualnosti.“ Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju, Pokrajinski sekretarijat za omladinu i sport Autonomne pokrajine Vojvodine, 2013. str. 105.

Uloga obrazovanja u prevenciji rodno zasnovanog nasilja među mladima

Obrazovanje u oblasti ljudskih prava ima potencijal da bude katalizator za čitav niz obrazovnih, političkih i kulturnih aktivnosti. Sva ljudska prava mogu se razmatrati sa stanovišta povezanosti sa rodom, budući da rod zauzima centralno mesto u ljudskim odnosima, a rodno zasnovano nasilje stalno je prisutno kako u privatnim odnosima tako i u društvu uopšte. Prevencija rodno zasnovanog nasilja nad i među mladim ljudima predstavlja osnovni prioritet u suzbijanju rodno zasnovanog nasilja. Seksualnost i rodne uloge se formiraju od najranijeg uzrasta, a svakako pre puberteta, i formiraju se pod uticajem patrijarhalnih društvenih normi. Promocija rodne ravnopravnosti, uzajamnog poštovanja u međuljudskim odnosima i nenasilja mora da započne što ranije i prvenstveno je obaveza roditelja i staratelja. Obrazovne ustanove, međutim, igraju značajnu ulogu u povećanom promovisanju ovih vrednosti i zbog toga je važno da obrazovne institucije ponude alternativne sadržaje već od predškolskog uzrasta.

Mnoge ženske organizacije koje rade direktno sa ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja pružajući im pravnu pomoć i psihošku podršku organizuju edukativne radionice sa mladim ljudima u srednjim školama na temu rodno zasnovanog nasilja. Problemi koji su uočeni u radu sa mladima tiču se nedovoljnog poznavanja same teme od strane profesora i profesorki u školama.⁶⁹ Posebno je naglašena nedovoljna kompetencija i motivisanost za rad predavača/čica predmeta građansko vaspitanje⁷⁰ u okviru kojega postoje mogućnosti da se obrađuju teme rodno zasnovanog nasilja nad mladima i među mladima. Takođe, problem predstavlja i nepostojanje adekvatnog predmeta (unapred definisanog programa edukacije i obaveznog za sve učenike/ce) u okviru školskog sistema gde bi se obrađivale pomenute teme.

Podaci UNICEF istraživanja o prisutnosti i učestalosti različitih formi rodno zasnovanog nasilja među mladima u osnovnim i srednjim školama u Srbiji⁷¹ koji su dobijeni od zaposlenih u školama govore da se učenici i učenice retko obraćaju za pomoć nastavnicima/cama u školi kada dožive rodno zasnovano nasilje. U osnovnim školama 14% zaposlenih je izjavilo da im se jedanput ili dva puta desilo da im se neko od učenika/ca obrati za pomoć u situaciji fizičkog seksualnog uznemiravanja, a samo 3% zaposlenih se ovo dogodilo više puta. U srednjoj školi 8% zaposlenih kaže da su im se obraćali za pomoć jedanput ili dva puta, dok se samo u 1% slučajeva to desilo više puta. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da rodno zasnovano nasilje u školama nije problem pojedinca već ukazuje na široko rasprostranjene patrijarhalne obrasce koji služe da se nasilje opravda. Istraživanje nedvosmisleno upućuje na činjenicu da je rodno zasnovano nasilje strukturni problem koji zahteva sistematska i dugoročna rešenja. Ohrabrenje daju rezultati koji ukazuju na potrebu i spremnost kako zaposlenih, tako i učenika i učenica da se o ovoj temi govori u školama. Ukupno 77% učenika i učenica u osnovnim školama izjavilo je da bi želeli/e da se o ovim temama govori u školi, dok je u srednjim

školama to izjavilo 69% učenika i učenica. Takođe, 75% zaposlenih u osnovnim školama i 68% zaposlenih u srednjim školama izjavilo je da bi želeli da prođu obuke na neku od ovih tema (rodne uloge, rodna ravnopravnost, rodno zasnovano nasilje).

Razvijanje svesti o rodu i bavljenje rodno zasnovanim nasiljem treba da budu integralni deo obrazovanja u oblasti ljudskih prava. Rodno zasnovano nasilje nije izborni segment obrazovanja u oblasti ljudskih prava; ono je uvek već prisutno u životnim iskustvima koja mladi donose sa sobom u obrazovni kontekst i kontekst omladinskog rada. Rodno zasnovano nasilje predstavlja oblik kršenja ljudskih prava kojim su mnogi mladi ljudi izloženi, i upravo ih iskustvo nasilja sprečava da se razviju i da u potpunosti ostvare svoja prava. Da bi se smanjili i suzbili ovakvi oblici nasilja, pravni postupak, bez obzira na njegov suštinski značaj, ne može biti jedini odgovor. Vrednosti kao što su ljudska prava, nenasilje i rodna ravnopravnost ne mogu se ni nametnuti niti naprosto propagirati. One se moraju prihvatiti i poštovati u stvarnom životu. Ključ leži u edukaciji, informisanosti i podizanju svesti. Isključivo udruženim naporima može se obezbediti da se obrasci ugnjetavanja i ponižavanja ne ponavljaju iz generacije u generaciju.⁷²

69 Podaci pokazuju da je 7% nastavnika i 13% nastavnica prošlo obuku o seksualnom i rodno zasnovanom nasilju. Na katedrama pedagogija, psihologija, socijalni rad nema predmeta ženskih studija, niti se ova tema obrađuje kroz neki drugi ispit.

70 Podaci dobijeni tokom intervjua sa predstavnicama organizacija civilnog društva koje izvođe predavanja u srednjim školama, a u cilju istraživanja mogućnosti uvođenja tema o rodno zasnovanom nasilju. Takođe, „Rodna analiza obrazovnog materijala“ za predmet Građansko vaspitanje u višim razredima osnovne škole ukazuje na jedan potpuno androcentričan svet. Nastavni planovi i programi za ovaj predmet nemaju nijednu jasno istaknutu temu koja se bavi rodnom tematikom, iako je tematska analiza pokazala da je to moglo biti učinjeno na dosta mesta. Kada su u pitanju nastavni planovi i programi, analiza je pokazala da nijedan analizirani plan i program ne sadrži temu koja se na direktan način bavi odnosima rodne (ne)ravnopravnosti, ali da veliki broj programskih zadataka i predloženih tema daje prostora za uključivanje rodno relevantnih sadržaja.“ Obrazovanje za rodnu ravnopravnost, Analiza nastavnog materijala za Građansko vaspitanje, Gordana Dorić, Natalija Žunić, Tatjana Obradović-Tošić, UNDP, 2010.

71 Istraživanje je sproveo Centar za studije roda i politike u saradnji sa Jedinicom za prevenciju nasilja Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kancelarijom Dečjeg fonda Ujedinjenih Nacija (UNICEF) i Institutom za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu u novembru i decembru 2013. godine.

72 Gender Matters: A Manual on Addressing Gender-based Violence Affecting Young. Council of Europe, 2007.

Strateške mere za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja nad mladim osobama i među mladim osobama

I STRATEŠKA OBLAST – PREVENCIJA

Cilj:
Suzbijanje rodno zasnovanog nasilja među mladim ljudima

Aktivnosti:

1.1. Obrazovanje mladih ljudi o rodno zasnovanom nasilju

- 1.1.1. Uvođenje adekvatnog predmeta (unapred definisanog programa edukacije i obaveznog za sve učenike/ce) u zvanične nastavne planove na svim nivoima obrazovanja gde bi se obrađivale teme jednakosti žena i muškaraca, nestereotipnih rodni uloga, uzajamnog poštovanja, nenasilnog razrešenja sukoba u međuljudskim odnosima, rodno zasnovanog nasilja nad ženama i prava na lični integritet, prilagođene sposobnostima učenika/ca.
- 1.1.2. Podržati razvijanje kapaciteta omladinskih organizacija i svih onih koji rade na širenju ideje za bavljenje svim oblicima rodno zasnovanog nasilja.
- 1.1.3. Obezbediti podršku i promociju pozitivnih iskustava u obrazovanju u oblasti ljudskih prava i sprečavanja rodno zasnovanog nasilja na lokalnom nivou.
- 1.1.4. Promovisati upis u osnovne i srednje škole romske dece i njihovo redovno pohađanje nastave, posebno devojčica; eliminisati sve prepreke, uključujući finansijske u pristupu obrazovanju.
- 1.1.5. Revidirati materijale i udžbenike za srednje škole i otkloni patrijarhalne rodne stereotipe.
- 1.1.6. Izmene i dopune obrazovnog zakona kako bi se seksualno vaspitanje uvelo kao obavezan predmet u obrazovni sistem u Srbiji.
- 1.1.7. Razviti programe vršnjačke edukacije o sprečavanju i prevenciji rodno zasnovanog nasilja

1.2. Obuke profesionalaca za rad sa mladim ljudima u oblasti rodno zasnovanog nasilja

- 1.2.1. Razviti odgovarajuće programe profesionalnog usavršavanja radi unapređenja znanja i sposobnosti nastavnika/ca u oblasti vaspitanja i obrazovanja na temu rodno zasnovanog nasilja akreditovanjem programa i primenom postojećih programa.
- 1.2.2. Razviti obrazovne programe za škole i fakultete koji se bave stručnim usavršavanjem budućih vaspitača/čica, nastavnika osnovnih i srednjih škola za obrazovno-vaspitni rad sa mladima na temu rodno zasnovanog nasilja, prepoznavanja i pravovremene reakcije na sve oblike rodno zasnovano nasilje.

1.3. Podizanje svesti javnosti o važnosti suzbijanja rodno zasnovanog nasilja među mladim ljudima

- 1.3.1. Podržati i obezbediti održavanje Parade ponosa.
- 1.3.2. Podržati javne akcije i kampanje protiv rodno zasnovanog nasilja, afirmisati nenasilnu kulturu na lokalnom, regionalnom i državnom nivou.
- 1.3.3. Osaživati mlade ljude da preuzmu ulogu aktera u sprečavanju svih oblika nasilja.
- 1.3.4. Kreirati medijske sadržaje koji će promovisati drugačije napatrijarhalne vrednosti. Podržati promociju ovakvih sadržaje putem javnog servisa Srbije.
- 1.3.5. Organizovati treninge za novinare/ke i urednike/ce javnog servisa kako da na osetljiv način izveštavaju o rodno zasnovanom nasilju nad mladima.

**II STRATEŠKA OBLAST
– ZAŠTITA MLADIH
LJUDI OD RODNO
ZASNOVANOG
NASILJA**

Cilj:

Sprečavanje ponavljanja rodno zasnovanog nasilja među mladim ljudima

- 2.1.1. Dosledno sprovođenje i primena postojećeg zakonskog i regulatornog okvira koji se odnosi na sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja, kao i kršenja zabrane diskriminacije
- 2.1.2. Potpuno usklađivanje domaće institucionalne politike i prakse sa odredbama Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, sprovesti neophodne promene u domaćem zakonodavnom i strateškom okviru u oblasti nasilja nad ženama.
- 2.1.3. Razmotriti i revidirati Krivični zakonik, Porodični zakon i druge relevantne zakone u cilju efikasnog sprečavanja svih oblika nasilja nad ženama i zaštite žrtava;
- 2.1.4. Podsticati žene da prijave slučajeve porodičnog i seksualnog nasilja podizanjem nivoa svesti o krivičnoj prirodi takvih činova.
- 2.1.5. Obezbediti efikasnu istragu slučajeva nasilja nad ženama, krivično gonjenje i kažnjavanje počinitelaca takvih krivičnih dela sankcijama koje su srazmerne težini krivičnog dela.
- 2.1.6. Obezbediti da sve žene žrtve nasilja imaju adekvatnu pomoć i nesmetan pristup efikasnoj zaštiti od nasilja, kako putem obezbeđenja dovoljnog broja skloništa koja se finansiraju iz državnog budžeta tako i poboljšanjem saradnje sa relevantnim organizacijama civilnog društva u ovom pogledu.
- 2.1.7. Unaprediti sistem prikupljanja podataka tako što će voditi računa da podaci budu razvrstani po vrsti nasilja i prema odnosu između nasilnika i žrtve, podržavati istraživanja u ovoj oblasti i učiniti napore da ove informacije i podaci budu dostupni javnosti;
- 2.1.8. Redefinisati krivično delo silovanja, kao i nekih drugih oblika seksualnog nasilja u krivičnom zakonodavstvu Srbije (vezivanje sadržaja krivičnog dela za izostanak slobodno izraženog pristanka u svetlu datih okolnosti; predviđanje kažnjivosti i efektivnog krivičnog gonjenja svakog nedobrovoljnog seksualnog odnosa, uključujući i gonjenje ex officio za delo silovanje u braku i sadašnjeg krivičnog dela „obljube nad nemoćnim licem“)
- 2.1.9. Inkriminisati prinudni brak sa odraslom osobom, kao i uskladiti postojeće odredbe Krivičnog zakonika Srbije o vanbračnoj zajednici sa maloletnikom (član 190. KZ) sa članom 37. stav 2. Istanbulske konvencije (Namerno namamljivanje odraslog lica odnosno deteta na teritoriju članice odnosno države koja nije njena odnosno njegova država prebivališta sa ciljem prinude tog odraslog odnosno deteta da stupi u brak bude inkriminisano).
- 2.1.10. Usvojiti novi akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima bez daljeg odlaganja.
- 2.1.11. Obezbediti dovoljno sredstava za programe rehabilitacije i reintegracije žena koje su žrtve trgovine ljudima.

2.2. Jačati kapacitete, znanja i veštine službenika/ca u institucijama koje su zadužene da obezbede podršku i zaštitu mladim ljudima u situacijama rodno zasnovanog nasilja

- 2.2.1. Inicirati kontinuirane obuke profesionalaca i stručno usavršavanje zaposlenih u institucijama o različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja; dodatno ih senzibilisati za rad sa mladim ljudima izloženim rodno zasnovanom nasilju, posebno sa mladima koji dolaze iz višestruko marginalizovanih grupa (Romkinje, žene sa invaliditetom, žene sa sela, LGBT osobe).
- 2.2.2. Razvijati znanja i veštine službenika/ca u institucijama za prepoznavanje i pravovremeno reagovanje u situacijama seksualnog zlostavljanja nad mladim osobama.
- 2.2.3. Preduzimati mere za sprečavanje govora mržnje i akata nasilja ili pretnji nasiljem kao i druge slučajeve diskriminacije prema mladim ljudima pripadnicama/cima marginalizovanih grupa.
- 2.2.4. Razviti posebne specijalizovane programe i mere postupanja sa decom žrtvama trgovine ljudima.
- 2.2.5. Razviti obrazovne programe i nastavne metode u školama koji su prilagođeni maloletnim majkama.
- 2.2.6. Arhitektonski prilagoditi prihvatilišta i sigurne kuće ženama sa invaliditetom.
- 2.2.7. Ojačati ulogu savetovališta za mlade za prevenciju i zaštitu mladih od rodno zasnovanog nasilja.
- 2.2.8. Obezbediti podršku lokalnim planovima akcija u planiranju i sprovođenju prevencije i zaštite mladih od nasilja u lokalnim zajednicama.
- 2.2.9. Obezbediti finansijsku i institucionalnu podršku nevladinom sektoru u razvoju usluga, programa i projekata za zaštitu mladih od rodno zasnovanog nasilja.
- 2.2.10. Razvijati partnerstvo vladinog i nevladinog sektora u planiranju i sprovođenju programa za zaštitu mladih od rodno zasnovanog nasilja.

YIHR.ORG

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

INSTITUTE FOR
**Sustainable
Communities**

Izdavanje ove publikacije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) kroz program „Građansko društvo za budućnost“ koji sprovodi Institut za održive zajednice (ISC).

Za sadržaj ove publikacije odgovorna je Inicijativa mladih za ljudska prava i on ne mora nužno odražavati stavove USAID-a, Vlade Sjedinjenih Američkih Država ili ISC-a.